

REVIZOR
LOKALNE UTOPIJE

A stylized illustration of a cityscape. A large, tan water tower with several windows is the central focus. The sky is filled with large, swirling orange clouds. In the background, there are various buildings, including a church with a cross, a mosque with a minaret, and modern apartment blocks. The overall style is graphic and colorful.

Žako iznova promišljati grad?

Miroslav Slipčević

Vodotoranj, 2017.

Ilustracija

U potrazi za akcijom i pokretom

IRFAN HOŠIĆ

Zadnjih nekoliko godina u Bihaću su nastajale i razvijale se proaktivne, socijalno-angažovane i kritički intonirane teme u formi okruglih stolova, javnih tribina, simpozija, publikacija, umjetničkih izložbi i drugih vidova kulturne akcije – domaćih i gostujućih aktera. Premda se može učiniti da karakter tih pojava i njihov potencijal nije dostatan za odvažnija repositioniranja i odlučniju akciju, iznimno je važno podvući ih, naglasiti njihovu važnost i podržati procese njihovoga razvoja. Prvi broj Fanzina Revizor pokušaj je mapiranja i kanalsanja tih pojava u pravcu nastavka, tj. otvaranja diskusije i u ovome formatu. Stoga bi vezano uz prvi broj, motive koji su inicirali nastanak fanzina, bilo moguće uokviriti kroz nekoliko važnih pitanja: *Da li intelektualna i društveno-angažovana praksa može uticati na resignaciju i kolektivnu apatiju sredine u kojoj djeluje? Kako pokrenuti procese interakcije i kako uključiti široku lepezu građana s ciljem aktivnijeg i temeljitijeg promišljanja lokalne zbilje? Da li arhitekta, dizajneri, umjetnici i akademska zajednica mogu biti ažurniji i odlučniji u zajedničkom kreiranju javnoga prostora i do kada će to biti isključiva zadaća sumnjivih pojedinaca?*

Fanzin Revizor, odnosno njegov prvi broj, skroman je pokušaj drugačijeg zagovaranja razvoja intelektualnoga života u gradu Bihaću, koji pak

afirmira kritičnost, objektivnost i nezavisnost. Njegova namjera je da na slučaju Bihaća inicira nove društvene relacije bliske vaninstitucionalnom građanskom djelovanju u kojoj teorija, umjetnost i dizajn pokušavaju na drugačiji način govoriti o važnim pojavama iz neposrednoga okruženja. Stoga ovaj broj Revizora okuplja teme obrađene u rasponu kulture, pitanja javnoga prostora, društvenoga života i ekologije, a imajući u vidu važnost kreiranja svijesti o mjestu kao svojevrsnom prostornom žarištu intelektualnog javnog djelovanja u nimalo pogodnom historijskom trenutku.

Revizor je zamišljen kao nomadsko glasilo čija ideja je nastala u okviru istoimene Fondacije za nauku i umjetnost u Bihaću s ciljem umrežavanja s istomišljenicima u drugim gradovima u Bosni i Hercegovini i susjedstvu, što znači da će u istom formatu tokom narednog perioda biti osmišljeni i predstavljeni brojevi Fanzina iz Tuzle, Splita, Banjaluke i Rijeke. Pritom se želi staviti naglasak na društvene i kulturne pojave oivičene procesima post-socijalističkog, post-industrijskog i post-konfliktnog ambijenta, geografskoga prostora koji dijeli zajedničku svijetlu prošlost i psihotičnu neizvjesnost bliske (i daleke) budućnosti.

Impresum

Izdavač: **Fondacija Revizor**, Bosanska 15 Bihać; www.fondacijarevizor.org / hello@fondacijarevizor.org

Glavni i odgovorni urednik: **Irfan Hošić**

Urednik ovoga broja: **Irfan Hošić**

Likovno oblikovanje: **Adnan Suljkanović**

Saradnik na oblikovanju: **Damir Midžić**

Lektura: **Šeherzada Džafić**

Štampa: **Nezavisne novine**, Banjaluka

Tiraž: **1000 komada**

Bihać 2018.

Fanzin **Revizor** je nomadsko, eksperimentalno glasilo čiji cilj je grupisanje nezavisnih mislioca, umjetnika i dizajnera. Ovaj broj finansiran je sredstvima Otvorenog društva Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Sarajevu.

Sadržaj

Irfan Hošić, **U potrazi za akcijom i pokretom** /3
Danijela Majstorović, **Mapiranje Krajine: novi lijevi glasovi sjećanja na ratove, borbe za društvenu pravdu i feminističku praksu** /4

Azra Hromadžić, **Bihać, brižan grad? Kriza, etika i poetika socijalne zaštite u Bihaću danas** /6

Hrvoje Jurić, **Šta znači "univerzitetski grad"?** /8

Šeherzada Džafić, **Biblioteka je identitet grada.**

Kriza čitanja grada Bihaća /12

Isra Tatlić, **Reaktivna (ne)arhitektura** /14

Amir Husak, **U potrazi za "trećeprstorom":**

umjetnost socijalne prakse u Bihaću /16

Irfan Hošić, **#NeDamoGaleriju** /18

Žana Vukičević, **Kulturna politika različitosti na primjeru umjetničkog djelovanja Selme Selman** /20

Hajrudin Hromadžić, **Kako je "Bihaćka republika" postala "kreativna": kulturne industrije u lokalnom kontekstu** /24

Alma Midžić, **Una – politički kapital** /25

Aleksander Jandrić, **Modernizacija odlaganja otpada u Bihaću** /30

Umjetnici-saradnici u ovom broju:

Miroslav Slipčević, Boris Stapić,

Emir Toromanović, Dino Rekanović,

Edis Vojić, Sead Mujić, Selma Selman,

Alisa Burzić, Damir Midžić, Damir Nikšić,

Dinko Hošić, Admir Dizdarević

Mapiranje Krajine: novi lijevi glasovi sjećanja na ratove, borbe za društvenu pravdu i feminističku praksu

DANIJELA MAJSTOROVIĆ

Kada je riječ o Krajini i mapiranju lijevih borbi u ovome dijelu svijeta i Bosne i Hercegovine, padaju na pamet Maslešina *Mlada Bosna* koja osamdeset godina kasnije zvuči jednako svježe (kao da je istorijski kontekst ostao nepromijenjen, što plaši) i Derridine *Politike prijateljstva* (1997) gdje je žena prepoznata kao remetilački faktor bratstva budući da je smještena van države kao bratske zajednice. Derridina demokratija nije neka buduća demokratija koju će odrediti istorijski uslovi već nadolazeća demokratija, “koja tek treba doći”, a možda nikad ne dođe. Lijeve borbe koje se trenutno odvijaju u Bosanskoj Krajini ne pripadaju nikakvoj jakoj političkoj organizaciji već su proizvodi napora grupa koje, kako nekad tako i danas, nastoje biti van okvira dominantne bosanskohercegovačke politike.

Mapiranje Krajine nosi pitanje kako uopšte mapirati takvo što, po kakvim kriterijumima, kako historiografija i kartografija (treba) rade i koji su to politički prijatelji/ce koji u onome što tek treba doći vide obećanje? Pišući ove redove čini se da je jedini protivliječ shvaćanju političkog kroz odnos prijatelj/neprijatelj, a u čijoj pozadini uvijek stoji rat i koji je kulisa bosanskohercegovačke živuće etnopolitike, upravo redefiniranje političkog kroz politiku prijateljstva kao trenutno jedine politike koje otvaraju prostor za rekonfiguraciju postojećeg i nove oblike društvenosti i daju nadu u sveopštem beznađu. Očekivanja i nada kao utopija već odavno ne stanuju u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini tako da se ove politike utoliko više čine kao nemoguće i nezamislive.

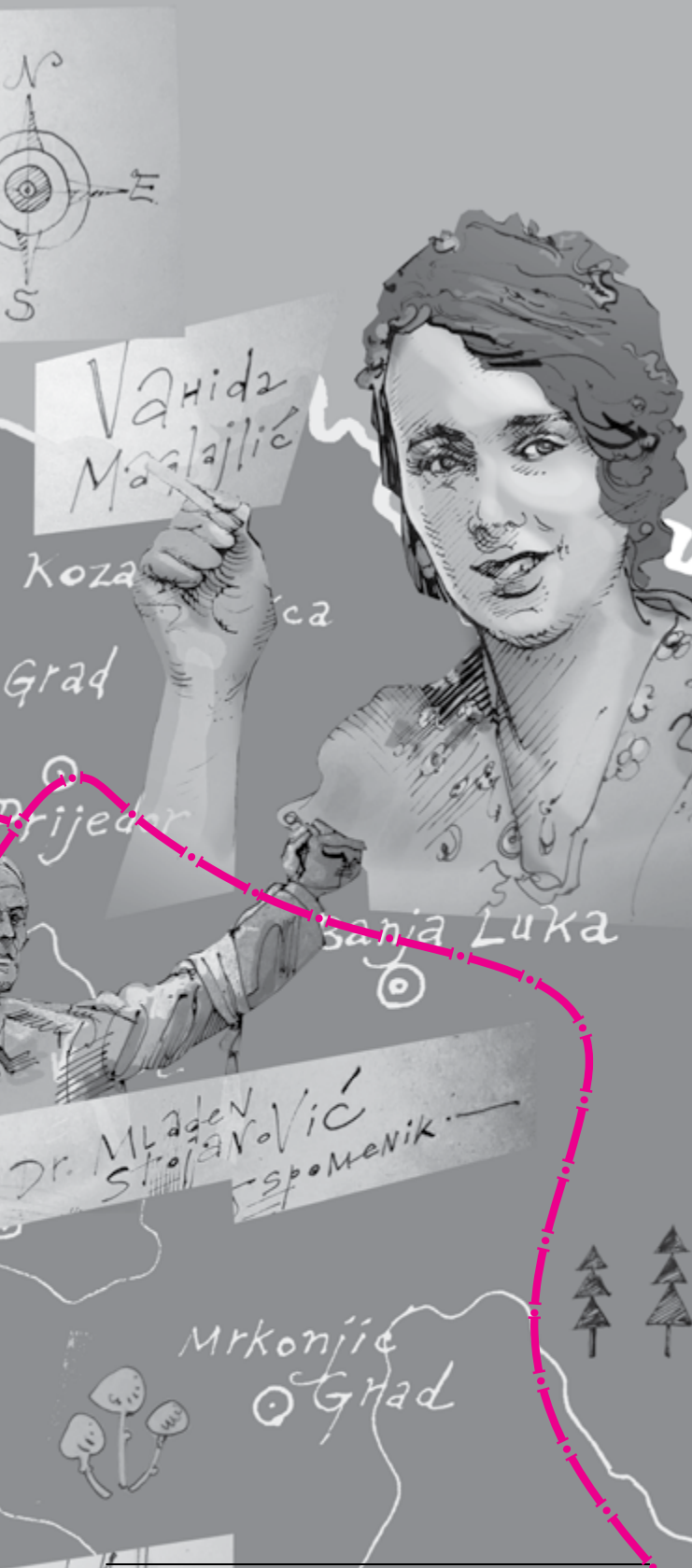
Politike prijateljstva rađaju nove subjekte postpolitičke pravde, koji je repolitizuju i kroz koji se nadolazeća demokratija uopšte može zamišljati prvenstveno kroz nove subjekte ove pravde. Za njih, reći će Derrida (1997) “bit političkoga” neće biti u afektu “mržnje” već u “afektivnoj vezi ljubavi” kao “bezuslovnom pokretaču nadolazeće demokracije”.

Ove politike su uvijek politike odnosa, ali u jeziku realne politike su trenutno politike nemislivog u Bosni i Hercegovini. One ne zazivaju ni neki liberalno-demokratski telos, ni politike identiteta, niti se nostalgично vraćaju u jugoslovensku socijalističku prošlost, a opet koriste repozitorije i jezik ovih borbi. Možda bi se moglo reći da u najširem smislu zahtijevaju društvenu pravdu oko pitanja istorijskog revizionizma i politika sjećanja, privatizacije društvenog i javnog dobra te feminističke prakse u Krajini i traže moguće spojnice ovih nastojanja.

Doba neumoljivog istorijskog revizionizma plastično oslikava i primjer krajiškog i jugoslovenskog književnika Branka Ćopića, nekada najpopularnijeg dječjeg pisca u SFR Jugoslaviji i dobitnika NIN-ove nagrade 1958. godine za roman *Ne tuguji bronzana stražo*. Ćopić je zbog kontekstualne uslovljenosti daleko od feminizma, ali je svakako bitan za lijevicu i lijeva skretanja. Njega, međutim, zbog svog jugoslovenstva kako Dubravka Ugrešić kaže, nema među Hrvatima, a zbog veze sa Skenderom i Zijom Dizdarevićem i nemogućnosti da se kroz njega uspostavi “srpski” antifašistički kontinuitet, nema ni među Srbima, što pokazuje ruševna rodna kuća ovoga pisca u Republici Srpskoj. Nema ga ni među Bošnjacima koji mu spočitavaju da je tokom Drugog svjetskog rata izvršio masakr nad Bošnjacima, ali ga ove godine ima na Berlinaleu u nedavno animiranom filmu *Ježeva kućica*. Ćopića, ne samo dječjeg već i pisca za odrasle, teško je problematizirati i od njega učiti kako o lijevim kretanjima tako i skretanjima u nekadašnjoj državi – a naučilo bi se dosta. Puno lakše ga je smaknuti i zamijeniti piscima poput Petra Kočića ili Alije Nametka jer se potonji bolje uklapaju u službeni narativ podijeljenoga, etnonacionalističkoga i novokapitalističkoga bosanskohercegovačkog društva u kojem je sjećanje na Jugoslaviju nepoželjno, bilo zbog bošnjačkog insistiranja na antimuslimanskom

Ilustracija:

Boris Stapić, 2017.

“srbokomunističkom” kontinuitetu iz 1941. i 1992. godine, bilo zbog kontinuiteta srpskog mučeničkog narativa prema kojem su Srbi ubijani samo zato što su Srbi 1941. i 1992. godine.

Odsustvo Čopića između ostalog tako pogoduje i služi kao opravdanje današnjem dejtonskom uređenju koje uspješno dvadeset i pet godina maskira odnose nejednakosti i nepravde nastale uspostavljanjem novih etnokapitalističkih elita, pljačkanjem i privatizacijom javnog dobra. Ono je simptom nepostojanja jezika i imaginarija za artikulisanje otpora društvenoj nepravdi, rezultatu ratova 1990-ih i promjene društveno-političkog uređenja. Niti jedna politička stranka u poslijeratnom prostoru iz straha od gubitka glasačkog tijela i pripadajućih privilegija nije pokušala da ukaže da je rat bio destruktivan za sve i da nastojanje na ratnom diskursu u kojem su samo naši mučenici važni a drugi nebitni samo produbljuje vanredno stanje u kojem ni ekonomija, ni dnevni red ni reprezentacije ne izlaze iz okvira dejtonski zamislivog pa je jedina politika etnopolitika koja se poziva na prethodno krvorpolića da bi opravdala ona buduća.

U svemu ovome, na prostoru koji se zove Bosanska Krajina, “krvava haljina”, i odakle potiče i sam Čopić, na veliko zaprepaštenje pasa rata, ali i usljed nasušne potrebe da se ostane normalan, dešava se umrežavanje Srba, Hrvata i Bošnjaka preko etničkih i entitetskih linija uprkos i u inat ovim i ovakvim revizijama. Ovdje se prvenstveno misli lijeva nastojanja grupa i pojedinaca u gradovima poput Bihaća, Sanskog Mosta, Banjaluke i Prijedora različite dobi, obrazovanja i statusa da se odupru ovom vanrednom stanju a koji su se počeli ozbiljnije konsolidirati nakon nekoliko ključnih događaja u savremenoj bosanskohercegovačkoj historiji. Neki od njih su protesti za javni park u Banjaluci 2012. pod nazivom “Park je naš”, JMBG protesti u Sarajevu, a naročito februarski protesti 2014. za ukidanje tzv. bijelog hljeba i reviziju privatizacija koji su pored Tuzle i Sarajeva najjače odjeknuli u Bihaću pod nazivom “Bosansko proljeće” pa je smijenjena i kantonalna vlada. Veoma važna je i inicijativa “Jer me se tiče” koja već četiri godine insistira na podizanju spomenika ubijenoj djeci Prijedora posebno na 31. maj, Dan bijelih traka ali i okupljanje ljudi iz Bosanske Krajine, ali i čitave

Jugoslavije na Kozari povodom Dana borca, 4. jula gdje neka nova Krajina bez obzira na etnički kod i entitetske granice pjeva partizanske pjesme usprkos policiji i obezbjeđenju zahtijevajući da se prepozna jugoslovenski i antifašistički karakter narodno-oslobodilačke borbe.

Ono što su ovi događaji i njihovi akteri i akterke iznjedrili jeste čitava mreža novih solidarnosti i zajedničkih akcija poput kritičkih studija Čopića i feminističke kafe koji se odvijaju u Banjalučkom socijalnom centru, širenja aktivnosti inicijative “Jer me se tiče” i na druge lokalitete nekadašnjih logora i sabirnih centara za nesrbe oko Prijedora poput “Noći u Trnopolju” 5. avgusta kao i akcije za podizanje spomenika civilnim žrtvama ratnih zločina počinjenim u dijelovima Sarajeva te na lokalitetu Kazani, rad na izložbi o Banjalučanki i narodnoj heroini Vahidi Maglajlić od strane pjesnika i aktivista iz Sanskog Mosta, rad bihačke umjetničko-teorijsko-aktivističke ekipe na projektu poput “Kuriranja grada” i na publikaciji *Kriza, umjetnost, akcija* kako onih Biščana koji još žive u svome gradu, tako i brojne dijaspore.

Šta ovo sve znači i gdje je spona? Da li su ovo mogući napori organizovanja ljevice u zemlji u kojoj su nekadašnje tzv. lijeve partije, ako ih je i bilo, potpuno delegitimizovane baš kao i dobar dio uhljupske *ngo* scene solidnih dnevnica i honorara? Neki bivši ljevičari/ke sa solidnim teorijskim znanjem danas vele “practice beats theory” i svrstavaju se u prve redove etnonacionalista jer je to “jedina prava politika”, ostalo je tlapnja a oni nemaju vremena. Tu i tamo isprovocira cinizmom poneki kolumnista ali taj ne izlazi na ulicu zarad ideje. Većina strahuje i šuti. Neki novi, plemeniti ljudi neće samo pasti s grane, potreban je žestok politički rad na terenu koji se pomalo odvija oko napora da se sačuva poneka javna bolnica ili rijeka ili da vrtlog historije uskovitla globalni talog neoliberalne vizije i diktata, neki novi svjetski rat ili pomjeranje. Većina nas koji smo nezadovoljni postojećim načinima na koje se otima i pljačka javno dobro, uništavaju fabrike i insistira na tekovinama NOV-a, ne u smislu nostalgije kao restauracije već refleksije, smo gubitnici čak i u očima svojih roditelja i sugrađana ali ovo nepristajanje pa čak i po cijenu napada nosi klicu onog da je bolje “rat nego pakt, grob nego rob”. Ako je radnička klasa, kako navodi Darko Suvin u *Samo jednom se ljubi: Radiografija SFRJ*, bila “klasa po sebi” ali nikad “klasa za sebe”, što je i bio problem i zbog čega je jugoslovensko radništvo postalo topovsko meso ratova 1990-ih, možda je ono što nova krajiška ljevica pored akcija koje sprovodi mora da uvidi jeste da prepozna svoje napore kao “lijeve” ne samo po sebi već i za sebe”. Da se prepozna kao ljevica te zajedno sa grupacijama iz Tuzle, Sarajeva, Šibenika, Beograda, Niša i Ljubljane i šire gradi nove društvenosti i nove oblike borbe. Da, kako kaže Dražen Crnomat u svom blogu nakon 31. maja 2016. godine – “kolektiviziramo sve” kroz naporan rad i kontinuitet borbe od politike, aktivizma, teorije i umjetnosti i tako redefinišemo novo zajedništvo kroz nadolazeću zajednicu.

Lijeve borbe koje se trenutno odvijaju u Bosanskoj Krajini ne pripadaju nikakvoj jačoj političkoj organizaciji već su proizvođači napora grupa koje, kako nekad tako i danas, nastoje biti van okvira dominantne bosanskohercegovačke politike

Bihać, brižan

Emir Toromanović

Prosjak, 2017.

Mural (Pasarela, Bihać)

grad?

AZRA HROMADŽIĆ

Kriza skrbi

Globalna “kriza skrbi” se u posljednje vrijeme javlja kao česta tema u nauci, politici i medijima. Mnoga istraživanja ukazuju na različite aspekte te krize, uključujući produženje očekivanog trajanja života u privilegovanim dijelovima svijeta kao i tektonske transformacije savremene države i porodice. Ista istraživanja ukazuju i na smanjene budžete socijalne i zdravstvene zaštite, te na nove oblike porodičnih odnosa koji nisu u skladu s tradicionalnim očekivanjima o pružanju njege u različitim socio-kulturnim kontekstima.

Kriza skrbi je intimno vezana za šire transformacije države, gdje savremena država preuzima nove konture i konfiguracije, uključujući razvoj oligarhijsko-korporativnih državnih formacija koje sve manje doprinose socijalnoj zaštiti, preživljavanju i dobrobiti građana. Pod dominacijom neoliberalne ideologije, gdje se veličaju individualno osmišljeni politički subjekti – ideološki istrgnuti iz odnosa i veza sa drugim ljudima i sami odgovorni za svoje autonomne živote – te se maksimizira profit i produbljuje kriza investiranja viška akumuliranog kapitala, većina svjetskog stanovništva se suočava s efektima onog što je David Harvey briljantno nazvao “akumulacija kroz oduzimanje” (*accumulation through dispossession*). Akumulacija kroz oduzimanje je proces gdje oligarhijsko-korporativna država i drugi transnacionalni monetarni sklopovi, kako bi se riješili viška akumuliranog kapitala, sve više prisvajaju javna dobra – uključujući socijalne usluge (npr. brigu za stare i bolesne sugrađane) – koji do nedavno nisu bili komercijalizirani niti se je njihova vrijednost mogla koncipirati i predočiti kroz čisto ekonomske računice i skripte. Ovaj globalni trend “sužavanja” tzv. države blagostanja i simultanog jačanja oligarhijsko-korporativnih (trans)državnih formacija je izrazito vidljiv u kontekstima gdje se poslijeratne i postsocijalističke sile moćno isprepliću, kao na primjer u Bosni i Hercegovini.

Unutar Bosne i Hercegovine, Bihać je, dijelom zbog svoje industrijske prošlosti i ratnih razaranja, jedan od gradova gdje su efekti ovih transformacija izrazito vidljivi, intimno vezani i kompleksni. Na primjer, Bihać je u socijalizmu bio značajno industrijsko središte gdje su se ispreplatile metalna, elektro, kemijska, tekstilna i grafička industrija. Koraci mase radnika – od-

Kriza, etika i poetika socijalne zaštite u Bihaću danas

lasci i povratci s početaka ili završetaka smjene u mnogobrojnim tvornicama u industrijskoj zoni grada – dirigirali su ritam svakodnevice i predstavljali kičmu lokalne ekonomije. Ujedno, ovi industrijski giganti su imali organiziran sistem usluga, brige i njege za svoje radnike i njihove porodice, kroz, između ostalog, mrežu besplatnih i svim radnicima dostupnih ambulanti, obdaništa, sportskih aktivnosti, menzi i kolektivnih godišnjih odmora. Na samome početku rata, ovi industrijski objekti, te usluge socijalne zaštite koje su oni pružali, simultano su ispražnjeni i demolirani, i njihovi kosturi, ruševine i nagrizle konstrukcije, mrtve su grane prošlosti.

Simboličan primjer ovih transformacija u domenu socijalne zaštite je bihaćki Dom penzionera, koji u strogom središtu poslijeratnog i postsocijalističkog grada, zjapi sablasno (polu) prazan, kao kostur, sjenka i simbol nikad dostignute buduće prošlosti i tranzicijske, korumpirane privatizacijske sadašnjosti. Izgradnja ovog Doma penzionera – kao i životi radnika koje je ova institucija trebala udomiti – nasilno je zaustavljena ratom. Dom je u tom momentu bio poluzavršen, uhvaćen u bolnom “raskoraku tranzicije” između rata i mira, socijalizma i kapitalizma. Danas se isti nalazi na raskrižju privatizacije, tranzicije, lokalnih i državnih interesa, te decenijama zjapi nedovršen, okovan trulim daskama i hrđavim rešetkama.

Upravo se u kontekstu ovih relikvija i ruševina – materijalnih i simboličkih – socijalističke socijalne zaštite najbolje vide direktne poslje-

dice “sužavanja” države blagostanja te efekti ukrižavanja postsocijalističkih i poslijeratnih transformacija na živote “običnih” ljudi. Da bi razumjeli prirodu, logiku i efekte ovih transformacija na socijalnu politiku i socijalnu zaštitu u Bihaću danas, te ukazali na nove modalitete, režime i artikulacije zaštite i njege, moramo trenutno stanje promatrati u njegovome širem, historijskome kontekstu *brižne socijalističke države*.

Brižna socijalistička država i poslijeratne transformacije skrbi

Socijalistička Jugoslavija je već tokom 1950-ih godina razvila bogatu decentraliziranu mrežu republičkih institucija koje su se bavile pružanjem socijalne zaštite. Infrastruktura jugoslavenske socijalne službe bila je dobro razvijena kroz široku mrežu lokalnih Centara za socijalnu zaštitu, uključujući i Centar za socijalni rad u Bihaću, koji je osnovan 1967. godine. Kao posljedica takvih infrastrukturnih ulaganja i politika socijalne zaštite, jugoslavenska država shvaćana je kao očinska odnosno zamišljena kao brižan roditelj koji skrbi o svojim građanima-djeci. Ta ideja o *brižnoj državi* stvorila je očekivanja o tome što bi država zapravo trebala osigurati: najveća dužnost države kao “velikog oca”, bila je da se brine za društvo u cjelini.

Bihać je nakon rata “osvanuo” bolno transformiran. Sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini je zadržao neke od osnovnih jedinica jugoslovenske socijalne zaštite, kao na primjer Centare za socijalni rad, ali je pružanje socijalne zaštite vidno transformirano dejtonskim i post-dejtonskim politikama, te novim ekonomskim i društvenim strukturama.

Ove su transformacije osobito vidljive u domenu brige za stara lica i lica bez porodičnog staranja. Na primjer, na državnom nivou u Bosni i Hercegovini ne postoje mehanizam koji je zadužen za koordinaciju brige za stara lica, niti postoji strategija za cijelu zemlju u domenu socijalne zaštite starih i ugroženih. A opet, postoji mreža labavo povezanih i neusklađenih zakona i odredbi koje se fokusiraju na društvenu zaštitu starije populacije. Ogromna kanibalistička dejtonska birokracija, permanentan nedostatak sredstava, te vakum pravnih i sistemskih rješenja, onemogućuju normalan rad institucija – kao što je Centar za socijalni rad u Bihaću – koje se bave socijalnom zaštitom.

Sposobnost (i spremnost) države, kantona i grada da ispune pravna očekivanja njege i skrbi su u potpunosti ovisna o materijalnim uslovima, koji su poražavajući. Na primjer, Kantonalna vlada Unsko-Sanskog Kantona je u momentu pisanja ovog teksta dugovala 7,5 miliona KM institucijama i korisnicima usluga Centara za socijalni rad u ovome Kantonu. U tom vakumu sistema, zakonskih propisa i budžetskih sredstava, socijalne radnice u Bihaću, čije plate kao po pravilu mjesecima kasne, te koje su često i same na rubu materijalne egzistencije, pažljivo i taktički koriste lične veze i poznanstva, kako bi, u *ad hoc* stilu, konstantno “gašeći požar”, poput mađioničarki, pomagale najugroženijem stanovništvu. Na ovaj način stvara se privid da je država (kanton, općina) brižna, donekle legitimna i suverena, ali ne zbog funkcionalnosti i odgovornosti same države, već zbog isprepletanja ličnih veza, poznanstava i usluga, te kroz još uvijek donekle postojeću *etiku brige za sugrađanina* koja, na taj način, indirektno “čuva obraz” države.

Briga i ljubav za profit

Bihać nema državnog (kantonalnog, općinskog) doma za stara i nemoćna lica. U kontekstu gdje su i država i porodica polu-odsutne, te u vakumu socijalne zaštite i nedostatka sistema i sredstava za brigu starih i nemoćnih sugrađana, otvaraju se privatni, profitno-orijentirani režimi njege.

Bihaćki privatni starački domovi su mjesta ekonomske privilegije i novoga raslojavanja društva, s obzirom da su jako skupi u odnosu na bosanski životni standard. Mjesečna naknada u ovim institucijama iznosi između 750,00 i 1050,00 konvertibilnih maraka (KM) – suma koja je previsoka za većinu starijih stanovnika naše zemlje koji primaju u prosjeku mjesečno penziju od 350,00KM. Stoga, većina naših sugrađana, kojima je javna skrb neophodna, ne mogu priuštiti ovaj režim brige za profit. Oni često ovise od bihaćkog Centra za socijalni rad koji je i sam institucionalno zanemaren, osakaćen i uhvaćen u labirint budžetskih, pravnih i političkih previranja.

S druge strane, gotovo svi stari ljudi u privatnim domovima imaju člana (ili članove) porodice, obično svoje dijete (djecu), koji najčešće žive i rade u inostranstvu, i koji plaćaju troško-

ve privatne njege i brige. Ovi novi režimi privatne skrbi, koje se rastežu između dijaspore i Bihaća, ukazuju na nova klasna raslojavanja bihaćkog građanstva, te na neujednačen način na koji se socijalna zaštita, te briga i ljubav, manifestiraju u transnacionalnom kontekstu između rodnog grada i dijaspore. Mnogi od ovih privatnih domova na taj način djelimično pune praznine nastale poluodsutnošću države i porodice, te ih donekle zamjenjuju, nudeći privilegovanom sloju građanstva, uz cijenu, svoju viziju etike brige, te sistem njege i medicinskih usluga, kao i emotivnu podršku, tj. ljubav i njegu za profit.

Bihać, brižan grad?

Privatni starački domovi koji su posljednjih par decenija iznikli kao novi režim brige i zaštite u Bihaću su odraz tektonskih poslijeratnih i postsocijalističkih transformacija. Na taj način se, u kontekstu gdje se država blagostanja sve više sužava, a porodice manifestiraju kao polu-odsutne, generiraju novi, privatni režimi *brige i ljubavi za profit*. Oni (većina) građana koji te usluge ne mogu da priušte, a koji su bez porodičnog staranja, ovise o javnom sistemu socijalne zaštite, koji trenutno ne funkcioniše zbog nedostatka sredstava i sistemskih rješenja. Ove praznine donekle i sporadično, u *ad hoc* stilu, krpe socijalne radnice Centra za socijalni rad, koje svojom kreativnošću, te svojim ličnim poznanstvima i vezama, na taj način pomažu najugroženijem stanovništvu i stvaraju privid da neki oblik/režim skrbi ipak funkcioniše.

Učinci ovih djelovanja su opipljivi i bolno prisutni u svakodnevnom životu “običnih” Biščana, od kojih se neki, osobito oni najstariji i najugroženiji, još uvijek sjećaju kako se socijalistička država brinula za njih. Bez obzira na efekte ovih procesa koji doprinose sve jačem cinizmu i distopiji građana, te “kolektivnom skandalu” gdje se Biščani više “ne mogu brinuti jedni za druge”, Bihać, zbog svog iskustva skrbi u socijalizmu, zbog svoje radničke prošlosti te tradicionalnih oblika solidarnosti građana, uključujući moralne dimenzije komšiluka, bi mogao sebe zamišljati, možda utopijski, ali opet agentivno, kao brižan grad. Ta “utopija” bi se oslanjala na imaginarij koji postavlja grad kao mjesto gdje se suživot gradi na “etici brige za drugog” kao osnovnoga pokretača društvenog i političkog impulsa koji se može suprotstaviti neoliberalnome poretku. Za razliku od kapitalističkoga liberalnog individualizma koji stavlja akcent na apstraktnog, samo-interesnog pojedinca žednog profita, etika brige prisvaja relacijski koncept, gdje pojedinci shvaćaju, doživljavaju i zamišljaju sebe ne kao izolirane, profitno orijentirane individue, već kao subjekte stvorene kroz mnogobrojne odnose sa drugim ljudima. Ova historijski utemeljena bihaćka utopija i imaginarij tako postaje mogući poligon nove političke mobilizacije unutar koje se manifestiraju intimno isprepletene etika brige za druge, brige za grad i brige za našu zajedničku buduću prošlost.

Šta

"univerzitetški

HRVOJE JURIĆ

Budući da je svaki univerzitet nužno povezan s gradom u kojem postoji i djeluje, te da zato ima važnu socijalnu ulogu, zajedništvo univerziteta i grada moglo bi se postaviti kao imperativ, kako za univerzitet, tako i za grad, što znači da pojam "universitas" obavezuje grad na posebnu brigu o univerzitetu, a univerzitet na posebnu brigu o gradu

Univerzitet u Bihaću osnovan je 1997. godine kao "javna ustanova koja organizuje i izvodi univerzitetske studije, naučni i visokostručni rad, razvija naučno, tehnološko i umjetničko stvaralaštvo". Osnivanjem univerziteta, Bihać je, kako se to voli kazati, postao "univerzitetski grad". Međutim, da li je u protekle dvije decenije ostvareno ono što je u navedenoj deklarativnoj tvrdnji zacrtano i da li je Bihać zaista postao "univerzitetski grad" – pitanja su nad kojima bi se trebalo zamisliti. Kao prvo, šta za jedan grad znači – biti "univerzitetski grad"? Čak i prije toga, šta uopće znači "grad" i šta zapravo znači "univerzitet"?

Da je Bihać *grad*, u to nema nikakve sumnje. Od srednjeg vijeka i osmanskog doba, preko Austro-Ugarske, Prvog i Drugog svjetskog rata,

znači

prve i druge Jugoslavije, do posljednjeg rata i posljednjeg poslijeratnog perioda, Bihać je bio i ostao grad, koji je postojao i mijenjao se različitim dinamikama s obzirom na povijesne, kulturne, tehničke, političke, socijalne i druge specifičnosti pomenutih epoha. Ali tokom čitave te duge historije, osim možda u najstarijem i kriptičnom periodu, Bihać je uvijek bio provincijski grad, što samo po sebi nije ništa loše, ni omalovažavajuće u vrijednosnome smislu, nego je to samo neutralni opis njegovoga rubnog geopolitičkog položaja i statusa u odnosu na politička i kulturna središta kao što su Sarajevo, Beograd, Banja Luka, Zagreb, Beč i Istanbul. Tek u poslijeratnoj, "dejtonskoj" Bosni i Hercegovini, u skladu s političko-administrativnom podjelom države i kantonalnom decentralizacijom, Bihać postaje nešto poput "središta". Kako god bilo, Bihać nikad nije bio grad zato što je bio "u centru" ili "na margini", nego zato što je imao bazične karakteristike grada, a grad nije tek slučajna nakupina građevina i ljudi, nego živi organizam, dinamična zajednica ljudi na određenom geografsko-ekološkom području i u određenim socijalno-političkim formama, zajednica ljudi koji na temelju povijesnog iskustva saraduju ovdje i sada i usmjeravaju pogled prema naprijed, te nude manje ili više artikulirana promišljanja o budućim perspektivama grada.

Postajanje Bihaća *univerzitetškim gradom* trebalo je potencirati one karakteristike koje Bihać čine gradom, jer latinski pojam "universitas" (= ukupnost, cjelina; ujedinjenost, zajedništvo) odnosi se podjednako i na *univerzitet* (kao "zajednicu učenika i učitelja" i kao "ukupnost ili cjelinu znanja i znanosti") i na *grad* (koji je Ciceron definirao kao "zajednicu ljudi ili građana, ujedinjenih pravom"). Budući da je svaki univerzitet nužno povezan s gradom u kojem postoji i djeluje, te da zato ima važnu socijalnu ulogu, zajedništvo univerziteta i grada moglo bi se postaviti kao imperativ, kako za univerzitet,

g

tako i za grad, što znači da pojam "universitas" obavezuje grad na posebnu brigu o univerzitetu, a univerzitet na posebnu brigu o gradu.

Nažalost, već i na ovome načelnom nivou, može se ustvrditi da Univerzitet u Bihaću nije postigao ciljeve koje je trebao postići. Zato Bihać, koliko god se oficijelne strukture trudile to dokazivati, zapravo nije "univerzitetski grad". Naime, umjesto da Univerzitet (u prethodno određenom smislu) bude glavni motor održavanja i unapređenja Grada (u prethodno određenom smislu), Univerzitet je postao paradigmatička slika socijalne katastrofe koja je zadesila Grad u posljednjoj četvrtini stoljeća, zahvaljujući zastrašujućim posljedicama rata, deindustrijalizaciji, nekritičkom i nekontroliranom "uvozu" neoliberalnog kapitalizma i, pogotovo, pseudodemokratskoj etnonacionalnoj partitokraciji koja je najuže povezana s novom bogataško-kriminalnom oligarhijom. Štaviše, Univerzitet je možda i glavni motor produbljivanja krize Grada, jer kada institucija koja bi trebala biti uzor za razvijanje grada djeluje sasvim protivno principima na kojima bi trebala počivati, onda se ne može ništa dobro očekivati ni na nivou grada u cjelini.

Faktografski gledajući, 2018. godine Univerzitet se sastoji od sedam fakulteta (Biotehnički fakultet, Ekonomski fakultet, Fakultet zdravstvenih studija, Islamski pedagoški fakultet,

rad“

“?

Pedagoški fakultet, Pravni fakultet, Tehnički fakultet) na kojima se izvodi dvadeset i šest studija. Broj studenata i nastavnika ne može se ustanoviti prema neažuriranim podacima na web-stranici Univerziteta u Bihaću, tako da se moramo zadovoljiti tvrdnjom da Univerzitet u Bihaću danas ima “nekoliko stotina” nastavnika (uključujući vanjske saradnike) i “nekoliko hiljada” studenata (uključujući vanredne studente), pri čemu je javna tajna da se broj studenata rapidno smanjuje. Medijski gledajući, Univerzitet u Bihaću postao je poznatiji po aferama, nego po svojim naučnim i obrazovnim rezultatima. A ta medijska slika nije posve pogrešna. Prema prilično pouzdanim informacijama koje kruže mimo medija, ona je čak i ublažena, jer mnogo je problematičnih momenata na Univerzitetu u Bihaću koji još nisu ni javno izrečeni, a kamoli ispitani od strane pravosudnih institucija kojima to zapravo pada u zadatak s obzirom na prirodu tih problema.

Ilustracija:

Dino Rekanović, 2017.

No, čak i ako ostavimo po strani zabrinjavajuće informacije o korupciji, političkom i interesnom klijentelizmu, nepotizmu, negativnoj selekciji, finansijskim malverzacijama i sličnim stvarima (koje na Univerzitetu u Bihaću nisu, čini se, samo devijacija, nego uobičajeni *modus operandi*), Univerzitet u Bihaću ne može biti pravi univerzitet, a Bihać ne može biti pravi univerzitetski grad, sve dok Univerzitet i Grad ne budu zadovoljavali minimalne kriterije za to. Naprimjer, u Bihaću, i to tek odnedavno, postoji samo jedna prava knjižara, makar s ograničenom mogućnošću kupovine i naručivanja domaće i svjetske naučno-stručne literature, tako da je "knjižara" u našem "univerzitetskom gradu" manje-više još uvijek sinonim za "papirnicu" koja eventualno prodaje i "neke knjige". Također, usprkos određenim naporima na tom planu, Kantonalna i univerzitetska biblioteka još uvijek nije prava univerzitetska biblioteka, nego samo nominalno unaprijeđena i minimalno adaptirana Narodna (tj. gradska) biblioteka iz socijalističko-jugoslavenskog perioda. Nadalje, činjenica da "univerzitetski grad", koji po definiciji treba privlačiti studente i profesore izvan grada i regije u kojoj djeluje, još uvijek nema ni studentske menze, ni pravog studentskog doma (jedan je u privatnom vlasništvu, a

drugi samo za studente Islamskog pedagoškog fakulteta), može izazvati samo podsmijeh ili gorak osmijeh ili suze. Isto važi i za kadrovsku opremljenost Univerziteta, jer činjenica da, i nakon dvadeset godina postojanja, jedan omanji univerzitet ima nekoliko stotina vanjskih saradnika (kojima je 2017. godine Univerzitet dugovao oko milion i po konvertibilnih maraka) – u najmanju ruku je čudna.

Možda zvuči blasfemično, ali smatram da to treba da se kaže: da je bilo više pameti, tj. mudrosti, razboritosti i dalekovidnosti, a manje kratkoročnih i partikularnih interesa, univerzitet se u Bihaću ne bi osnovao sve dok se pomenuti minimalni kriteriji ne zadovolje. A sve što se kasnije dešavalo (i što se još uvijek dešava) posljedica je tog lošeg starta i logike koja mu je bila u podlozi. Nije baš utješno, ali je usporedivo: osnivanje univerziteta u Bihaću bilo je kao izgradnja hidrocentrale u pustinji. U redu, improvizirano navodnjavanje je učinilo svoje, Univerzitet se uspostavio i doživio dvadeset i prvi rođendan, ali posljedice tih "protuprirodnih" (tj. nelogičnih) zahvata još uvijek se osjećaju, odnosno mogu se očitati iz rezultata. Kada je univerzitet već osnovan, trebalo je sistematski raditi na njegovoj izgradnji i jačanju, u čitavom spektru onoga što jeste i što zahtijeva Univerzitet, a ne premošćivati postojeće probleme rješeljima koja stvaraju nove probleme, što je od Univerziteta načinilo jednog hroničnog bolesnika. Ali tog sistematskog rada nije bilo: tog hroničnog bolesnika liječilo se lažnim lijekovima prema lažnim dijagnozama, tako da jedino lažni ljekari, koji su diktirali postupke, mogu reći zašto se sve dešavalo kako se dešavalo.

Nešto optimističnija dijagnoza (koja u sebi sadrži i ključ rješenja problema s kojima se suočava Univerzitet u Bihaću) glasila bi ovako: Univerzitet u Bihaću nikad nije imao priliku da funkcioniра po općeprihvaćenom principu autonomije univerziteta, nego je uvijek funkcionirao kao produžetak (aktuelne) političke vlasti. Kada bi bilo drugačije, Univerzitet bi mogao autonomno definirati svoju viziju i strategiju (naravno, imajući u vidu socijalno-politički kontekst u kojem djeluje), što bi i univerzitetskim građanima i Univerzitetu i Gradu pružilo nadu da cjelokupni taj pothvat ima smisla.

U tom smislu, po strani od prethodno iznesenih sumornih slika, a u svrhu dubljeg promišljanja ideje univerziteta u Bihaću i u svrhu re-orijentiranja Univerziteta u Bihaću, ovdje ću postaviti nekoliko dalekometnih pitanja i ponuditi nekoliko provizornih, ali relevantnih odgovora na njih.

Šta je univerzitet i šta je njegova svrha? Engleski filozof i matematičar Alfred North Whitehead, u svojoj knjizi *Svrhe obrazovanja* iz 1929., kaže: "Univerziteti su škole obrazovanja i škole istraživanja. No, primarni razlog njihovog postojanja ne može se pronaći ni u pukom znanju koje se isporučuje studentima, ni u pukim mogućnostima za istraživanje koje su pružene nastavnicima. (...) Opravdanje za univerzitet sastoji se u tome da on čuva vezu između znanja i životnog poleta, ujedinjujući mlade i stare u imaginativnom promišljanju učenja. Univerzitet pruža informacije, ali ih pruža maštovito. Naposljetku, to je funkcija koju on mora vršiti za društvo.

Dino Rekanović

Bez naziva (fragment projekta u nastajanju), 2018.

Cianotipija na platnu; 45 x 45 cm

Univerzitet koji pada na tom ispitu nema razlog postojanja." Univerzitet bi, dakle, trebao ravnopravno objedinjavati sve one koji žele učiti i poučavati, stjecati i širiti znanja, i to u određenom socijalnom kontekstu koji, naravno, utječe na nauku i obrazovanje, ali se također i mijenja putem nauke i obrazovanja. Ako se unaprijed odustane od ideje o transformativnom potencijalu nauke i obrazovanja, onda se ni društvo ni njegovi članovi nikada neće moći promijeniti nabolje.

Na kojim bi idejama trebao počivati moderni univerzitet? Njemački filozof Jürgen Mittelstrass, u svojoj knjizi *Kuće znanja* iz 1998., kaže da bi "moderni, a ipak klasični univerzitet" trebao biti vođen sljedećim idejama: *univerzalnost* (sprega istraživanja i poučavanja, te izbjegavanje jednostrane specijalizacije i zatvaranja u "stručne ili dis-

ciplinarne staklenike", jer "gdje nema naučnog propuha, širi se akademska provincija"); *transdisciplinarnost* (ne povremeni doticaji pojedinih disciplina, nego kontinuirano "prekoračivanje granica disciplina, čime se mijenjaju i same struke i discipline"); *pluralitet i oblikovanje identiteta* (disciplinarni pluralitet koji nema samo naučnu svrhu, nego oblikuje identitet univerziteta kao zajednice, a ne samo kao mjesta istraživanja i poučavanja); te *kvalitet i izvrsnost* (pretpostavka transdisciplinarnosti, koja je garant uspješnosti univerziteta, ipak je kvalitet i izvrsnost naučnika/nastavnika u pojedinim strukama i disciplinama).

Kakve bi stručnjake i građane univerzitet trebao "proizvoditi"? Austrijski filozof Konrad Paul Liessmann, u svom članku "Akademska obrazovanje: smjernica za nove elite" iz 2012., kaže: "Apsolventi jednog univerziteta, koji još uopće zaslužuje to ime, trebali bi, pored odgovarajuće naučne kvalifikacije i pored obrazovanja koje im garantira uspješno zaposlenje, doživjeti i nešto od onog obrazovanja koje ne samo da im omogućuje da razviju svoju ličnost, nego im također dopušta da, zahvaljujući

Umjesto da Univerzitet bude glavni motor održavanja i unapređenja Grada, Univerzitet je postao paradigmatska slika socijalne katastrofe koja je zadesila Grad u posljednjoj četvrtini stoljeća, zahvaljujući zastrašujućim posljedicama rata, deindustrijalizaciji, nekritičkom i nekontroliranom "uvozu" neoliberalnog kapitalizma i, pogotovo, pseudodemokratskoj etnonacionalnoj partitokraciji koja je najuže povezana s novom bogataško-kriminalnom oligarhijom.

školovanoj moći suđenja, bez obzira na to gdje će ih voditi njihov daljnji profesionalni put, u odgovarajućem obliku preuzmu onu odgovornost u ovom svijetu i za njega, koju toliki članovi naših takozvanih elita nisu preuzeli."

Može li Univerzitet u Bihaću – ako ne sada, onda barem u doglednoj budućnosti – udovoljiti ovim visokim zahtjevima? Vjerujem da može, ali da bi se to desilo, potrebno je, kao prvo, iz dubokog minusa u kojem se Univerzitet danas nalazi dospjeti do nulte tačke, tj. normalizirati funkcioniranje Univerziteta i osigurati preduslove za otvorenu, multidimenzionalnu i demokratsku raspravu o stanju i perspektivama Univerziteta. Kao drugi korak vidim (re)definiranje misije, vizije i strategije Univerziteta, a kao treći korak transparentno i demokratsko provođenje strateških ciljeva.

U njihovom formuliranju trebalo bi svakako konzultirati neke od gore spomenutih općih ideja i smjernica vezanih za naučno-obrazovno djelovanje. A njihovo konkretiziranje trebalo bi uključivati: promišljeno i sistematsko ulaganje u studente i mlađe znanstvene kadrove, i to u međunarodnom kontekstu; motiviranje onih naučnika i nastavnika koji su se već profilirali na internacionalnom planu, uglavnom zahvaljujući sopstvenom entuzijazmu; općenito, povezivanje Univerziteta sa stranim naučno-obrazovnim institucijama i razvijanje različitih oblika saradnje, ne zanemarujući ulogu koju Univerzitet ima u obrazovanju stručnjaka za lokalne potrebe; isticanje određenih karakteristika, tj. komparativnih prednosti grada kao naučno-istraživačkih tema (npr. Bihać kao postindustrijski grad sa potencijalima u područjima ekologije, kulture i turizma); poticanje transdisciplinarne saradnje, uz istovremeno poticanje izvrsnosti u pojedinim disciplinama; uključivanje univerzitetskih naučnika, nastavnika i studenata u javni život, ali ne u smislu dnevnopolitičkih prepucavanja, nego profilirajući Univerzitet kao mjesto kritičkog konfrontiranja sa stvarnošću, te projiciranja scenarija budućnosti i konkretnijih rješenja za pojedine aktuelne probleme.

Međutim, bez barem minimalne infrastrukture i postojanog finansijskog ulaganja ovo što je navedeno ostaje samo spisak lijepih želja. Bojim se da su za takvu re-orijentaciju potrebne i neke generalne socijalno-političke promjene, ali njima bi trebao doprinositi i sam Univerzitet. Za početak, potrebno je da Grad ozbiljno shvati Univerzitet i da Univerzitet ozbiljno shvati Grad, jer tek ako se to desi, Univerzitet u Bihaću moći će postati pravi univerzitet, a grad Bihać će moći postati pravi univerzitetski grad.

Krizna čitanja grada Bihaća

Biblioteka je identitet grada (Alberto Mangel)

ŠEHERZADA DŽAFIĆ

Jedan od najupečatljivijih momenata u razvoju čovječanstva sigurno je onaj koji nas vraća 3500 godina unazad – na sliku drevnog Sumera, koji umjesto da uči činovničke poslove, vrijeme provodi sa sinom tražeći načine da ga nauči kako pravilno čitati. Čini se da je danas više nego ikad, čovječanstvo osjetilo potrebu da se vrati na tu sliku, urezanu u glinene ploče, i više nego ikad rekreira – redefiniira njenu poruku. Trenutno prisutna kriza čitanja u svijetu prijeti da ugrozi temeljne vrijednosti savremenog društva. Ista ta i takva globalna slika prenosi se i na lokalne zajednice, posebno na one koje su u razvoju i koje se pored te krize bore s mnogim drugim *krizama*, uzrokovanih raznim tranzicijama te sumornim slikama koje donosi ionako teška svakodnevnica.

Upravo takvo stanje je i u gradu Bihaću, koje se ogleda kroz Kantonalnu i univerzitetsku biblioteku, čije statistike u posljednje tri godine ukazuju na drastičan pad čitatelja. Umjesto da takva institucija ima centralno mjesto za bihaćke građane, ona ukazuje na pad – u odnosu na broj stanovnika ionako maloga – broja čitatelja do čak 30%, što predstavlja veliki problem. Ta informacija iziskuje ozbiljan, promišljen i organiziran naučni i kreativni odgovor društva i svih institucija koje ga čine.

Biblioteka kao identitet grada

Da se u bibliotekama kao javnim institucijama ogleda identitet društva ukazivali su mnogi sociolozi, književni analitičari, teoretičari, a među njima posebno kanadski pisac, esejist i književni kritičar Alberto Mangel, koji će kroz svoje studije *Historija čitanja* (2005) i *Biblioteka noću* (2008), biblioteku nazvati ogledalom grada te pokazati kako se identitet grada ogleda kroz količinu (pro)čitavanja. Mangel će prikazom najstarijih biblioteka

(od njihove arhitekture do sadržaja) ukazati na identitet mnogih svjetskih metopola vraćajući nas stalno na vrijednosti biblioteka kroz prošlost ukazujući na funkcije biblioteka koje nas odražavaju kao čitaoce. Stoga nije nerazumno pretpostaviti da se identitet društva može ogledati u jednoj biblioteci. S pravom se postavlja pitanje jesu li Mangelove tvrdnje primjenjive na slučaj Bihaća, odnosno, da li i koliko udjela Biblioteka ima u izgradnji identiteta grada Bihaća i njegovih stanovnika?

Veoma bogata historija razvoja biblioteka u području grada Bihaća ukazuje na značaj biblioteka kao institucije, na njen sadržaj i usluge koje (je) pruža(la). Prve kancelarije za pisanje Krajišničkih pisama koje su predstavljale i prve biblioteke, kao i zvanično osnivanje Narodne knjižnice i čitaonice u mjestu Ripač 1908. godine, svjedoče u čitačkoj svijesti ovoga kraja. Nešto kasnije, 1911/12. godine osniva se Državna realna gimnazija sa čitaonicom da bi se 1919. godine osnovao Radnički dom, također sa čitaonicom. Pored ovoga, razna kulturna društva, đački domovi, vjerske zajednice i internati imali su svoje posebne biblioteke. To prvo razdoblje može se zaokružiti 1942. godinom kada se osniva Narodni univerzitet.

Drugo razdoblje počinje 1952. godine osnivanjem Narodne biblioteke Bihać. Radeći na poboljšanju vlastitih uslova te razvoju biblioteka i bibliotekarstva u općini i regiji, Narodna biblioteka stiče uvjete za obavljanje matičnih poslova i 1988. godine postaje matičnom bibliotekom za 7 općina.

Sigurno je da rješavanje prostora i smještaja 80-tih godina prošlog stoljeća, predstavlja značajan korak u razvoju Biblioteke kakva postoji danas. Taj prostor vezan je za Kuću Ilije Bilbije, koji inače predstavlja kulturni spomenik i memorijalni muzej, a koji svojim izgledom podsjeća na bogatu

arhitekturu austrougarskih stilskih obilježja. Od tada se biblioteka širi i postaje glavnim informacionim mjestom, a svoj vrhunac doživjet će 2000-te godine uključenjem u Kooperativni online bibliografski sistem i servis – COBISS BiH. Prelaskom s tradicionalnih kataloga na elektronske, procesom katalogizacije i elektronskim knjigama, Biblioteka postaje najsavremenijom institucijom ovog tipa u cijeloj regiji.

Unatoč tako zanimljivoj historiji, unatoč posjedovanju bogatoga bibliotekačkog fonda (stari, novi pa i najnoviji naslovi), unatoč opremljenosti najsavremenijim multimedijalnim sredstvima i, na koncu, unatoč izuzetno atraktivnome vanjskom izgledu i centralnoj gradskoj lokaciji, Biblioteka je zanemarena od strane građana i izložena turobnoj i dnevno-političkoj stvarnosti. Postavlja se pitanje zašto je to tako?

Nema sumnje da je uplitanje politike, tj. učestalo smjenjivanje direktora, uzelo svoj danak i odrazilo se na rad same ustanove. No, prema riječima trenutne direktorice, Mirele Midžić, Biblioteka pokušava na sve načine prevazići (trenutne) probleme, ali kada je u pitanju statistika čitatelja, rezultati se neumoljivi – ili su isti ili su u padu.

Krizu čitanja riješiti čitanjem

Ako se ima na umu činjenica da svi problemi kreću iz kuće, nesumnjivo je da se roditeljsko “nečitanje” prenosi i na djecu. Problem nečitanja odraslih, neadekvatna motivacija, prob-

lem nepravilne pripreme nastavnika za časove lektire, prenosi se na djecu koji nastavljaju već započetu tradiciju, postajući u startu plagijatorima pročitane lektire i manipulatorima već neupućenih *odraslih*. Ako se ovome pridoda zanemarenost od strane institucija kao što su Vlada i Skupština USK-a, inače odgovornih za njene potrebe – između ostalih, zanemarenost i od strane Univerziteta u Bihaću, koji ne uzimanjem učešća u njenome radu očito zaboravlja da je to i “univerzitetska” biblioteka – onda se kao rezultat dobije masa problema zapletenih u kružni tok (ne)kulture. Sve to potpiriva visok nivo opće neobrazovanosti o ulozi i značaju čitanja, što se čini problemom broj jedan kod mnogih navedenih faktora. Usljed neposjedovanja znanja i novih spoznaja ljudi se zatvaraju, ne komuniciraju ili se ta komunikacija svede na trivijalnost, a jaz usljed nečitanja pokaže svoje pravo lice. Mnoge psihološke, sociološke i spoznajne studije ukazale su kako je čitanje put prevazilaženja svih prethodno navedenih problema, jerpravo čitanje može poslužiti za širenje vidika, edukaciju i prosvjetljenje. S obzriom da se radi o kulturi čitanja koja pretpostavlja osnove određenog društva, potrebno je iznaći rješenja i načine da se ovaj problem prevaziđe i po mogućnosti pretvori u modus prevazilaženja mnogih drugih problema sredine u kojoj se javlja.

Ključ problema potrebno je tražiti (i) u pojedincu i (u) njegovome okruženju. Da li je moguće prebacivati krivnju s jednih na druge: na institucije, građane, vladine ili nevladine organizacije, edukatore i studente. Zar svaki pojedinac nije (ne)posredno prisutan u svakoj od tih kategorija? Potrebno je postići kolektivnu odgovornost, preispitivanje i time na individualnom nivou dati svoj doprinos.

U svrhu toga važno je podvući nekoliko motivacionih informacija: Kantonalna i univerzitetska biblioteka ima u svome programu (doduše, ne u obliku koji bi se moglo) razne seminare, obuke i radionice. Od februara 2014. godine u pokretu je Bibliobus, jedna od rijetkih mobilnih biblioteka u zemlji, koja je rezultat projekta Usluge pokretne knjižnice za cjeloživotno učenje u ruralnim sredinama Karlovačke županije i Unsko-sanskog kantona. U suradnji s Književnom sekcijom Pedagoškog fakulteta Biblioteka učestvuje u realizaciji radionica *Bihać čita od 9 do 99* s fokusom na sve dobne grupe od najmlađih do najstarijih. Nadalje, u saradnji s osnovnim školama organiziraju grupne posjete učenika sa ciljem da dobiju informacije kako se učlaniti te kako se koristiti pozajmljenim knjigama. Preostajemo mi, pojedinci u masi, koji trebamo postaviti pitanja smisla postojanja svega toga!?

Ako uzmemo u obzir sva istraživanja koja ukazuju na značaj postojanja kulture čitanja, ukomponiramo ih u praksu, velika je prilika da postanemo dio nečega što će voditi ka promjenama i mijenjati nabolje identitet grada Bihaća u njegovim, gotovo svim segmentima. Ili, ili, bit ćemo grad bez identiteta, “provincija u pozadini” sa svim problemima koje trenutno živimo!?

Ilustracija:

Adnan Suljkanović, 2018.

Reakcija (ne)arhite

ISRA TATLIĆ

Jedan takav oblik prostornog djelovanja je prisutan u Bihaću, gdje je dosadašnja uloga javnosti bila u pružanju otpora i u osporavanju pojedinačnih privatnih transformacija konteksta (otpor relokaciji Gradske galerije, izgradnji hidrocentrale na Uni, te zahtjev za promjenom uvjeta izgradnje BBI centra)

Naselja i njihova arhitektura su manifestacije društvenoga uređenja u kojem nastaju – fizička struktura je sredstvo i ishod društvenog djelovanja. Arhitektura prostorno artikulira društvo, prikazuje njegovu prošlost paralelno sa stremljenjima u budućnost. Ona otjelotvoruje potencirane i usvojene vrijednosti, norme i usmjerenja sa svim svojim pozitivnim i negativnim atributima. Ona je nedvojbeno dio društvene cjeline i zbog toga je neophodno promatrati je u okviru socijalnog, ekonomskog i kulturalnog konteksta. Svaki objekat je izraz kompleksnog sistema u kojem nastaje, ali svojom izgradnjom djeluje povratno na kontekst pri tome sudjelujući u razmjeni socijalnih, ekoloških i mnogobrojnih drugih podsistema prostora. Pri tome arhitektura, rješavanjem problema njenih korisnika, potencijalno djeluje i na širu zajednicu. Unatoč tome angažiranje stručne arhitektonske djelatnosti je u službi samo 2% ukupne populacije. Kapitalizam i nova forma privatnog vlasništva, gdje se zemlja i izgradnja tretiraju kao tržišna roba, su u potpunosti izmijenili etiku izgradnje u gradovima.

“Svojim naglašavanjem špekulacije umjesto sigurnosti, profilerskih inovacija umjesto tradicionalnih vrednosti i kontinuiteta, kapitalizam je polako razarao celokupnu strukturu urbanog života i postavljao je na novu bezličnu osnovu – na novac i profit” (Mumford, 1968, str. 443). Arhitektura i urbanizam postaju značajan dio u konstrukciji profita, stvarajući neodvojivu vezu između ekonomije i prostornog djelovanja. Gradovi postaju težišta i centri akumulacije kapitala koji omogućavaju određivanje geografije strateških mjesta na globalnom nivou, mikrogeografije i lokalne politike. Kao rezultat nastaje stručna naklonjenost prostornoj i arhitektonskoj estetizaciji, umjesto stvarnog rješavanja postojećih socijalnih problema. Prema *Spatial Agency*, nastanak manjine “elitnih” arhitekata je uticao na stvaranje mita o moći individualnih agencija, dok krajnja realizacija njihovih proizvoda je samo maska stvarnog arhitektonskog ropstva ekonomskih i političkih snaga. Demonstracija toga je arhitektura na prostoru Bosne i Hercegovine koja pored afirmiranja savremenosti putem upotrebe formalnog izraza u procesu tranzicije usvaja i koncept prostorne dominacije privatnog nad javnim, novog nad starim, pri tome ne poštivajući zatečeni socijalni i kulturalni kontekst. Javni objekti iz vremena socijalizma, koji su pri tome zauzimali posebno mjesto u stručnoj valorizaciji diljem svijeta, privatiziraju se preuzimajući prostornu

Edis Vojić

Bez naziva, 2017.

Ulje na platnu; 21 x 30 cm

Arhitektura

gramatiku Prvog svijeta s generalnim utiskom periferije. U tom smislu pojavnost arhitekture i njena reprezentacija koriste tipologiju, funkciju i materijalizaciju kapitalizma, zauzimajući javne otvorene površine, gradeći umjesto dotadašnjih zajedničkih objekata kulture i obrazovanja, razarajući kulturalni identitet i baštinu, pri tome direktno izmjenjujući lokalne vrijednosti u globalni oblik konzumerizma i pseudodemokratije. Objekti pri tome okupiraju prostor unutar kojeg nastaju, izgrađujući cjelokupan gabarit lokacije, (ne)legalno rastežući limite. Jednako agresivno djeluju u odnosu na kontekst, unutar kojeg zauvijek transformiraju dotadašnje komunikacije i identitet. Mnogobrojni susjedni objekti ostaju zasjenjeni, preopterećeni i ugroženi uslijed izgradnje novog. Prethodni tehnički normativi i determinante arhitekture i urbanizma moderne, koji su osiguravali i štitili prava zajednice, su nestali ili su postali do te mjere fleksibilni da omogućuju ispunjenje zahtjeva tržišta, time narušavajući i individualna prava građana. Pravo na pogled,

na sunce, na osnovne ljudske potrebe u obliku osiguranja minimalnog stambenog prostora, pravo na dijalog, kulturu, potisnuti su u ime "investiranja". Rezultat je izgradnja tržnih centara i banaka rušenjem javnih objekata, zauzimanjem parkova, izgradnja privatnih stanova umjesto socijalne stanogradnje, te devastacija zaštićenih graditeljskih cjelina. Ako je forma privatnog u Bosni i Hercegovini materijalizirana u obliku staklenih višespratnica, sa "bogatom" rasvjetom i reflektirajućim materijalima, postavlja se pitanje koji je oblik

građanskog djelovanja u prostoru? Da li postoji participacija javnosti u izgradnji u Bosni i Hercegovini? Pri tome je posebno značajno izolirati pojedinačne inicijative iz gradske uprave za adaptaciju postojećih javnih površina kao privatne, potom definirati stvarnu potrebu stanovnika za određenim prostornim intervencijama, te istu materijalizirati. Jedan takav oblik prostornog djelovanja je prisutan u Bihaću, gdje je dosadašnja uloga javnosti bila u pružanju otpora i u osporavanju pojedinačnih privatnih transformacija konteksta (otpor relokaciji Gradske galerije, izgradnji hidrocentrale na Uni, te zahtjev za promjenom uvjeta izgradnje BBI centra). Ova naizgled ne-arhitektonska inicijativa insistirajući na očuvanju prostornih limita i kolektivnih prava, konzerviranjem dosadašnjih prostornih odnosa, ipak aktivno sudjeluje u formiranju gradskog prostora. Zajednica, sukobljavanjem privatnim intervencijama, nastoji očuvati javne gradske prostore, time označavajući reaktivnu negraditeljsku inicijativu kao trenutno jedini mogući alat socijalnog otpora. Njen nematerijalan karakter ne smije umanjiti značaj ukupnog djelovanja na transformaciju grada, te je neophodno insistirati na daljem razvoju i organiziranosti s ciljem materijalizacije građanskog potencijala.

U potrazi za "trećeprstorom": umjetnost socijalne prakse u Bihaću

AMIR HUSAK

Posljednjih nekoliko godina Bihać bilježi niz zanimljivih inicijativa i događaja društveno-kulturnog karaktera koji se mogu svrstati u jedan drugačiji, noviji registar. Uporedo i često u direktnoj vezi s tim, grad je bio poprište različitih, dijelom uspješnih borbi za odbranu javnog dobra od neprestanih napada neoliberalne politike koja grad posmatra isključivo kroz prizmu akumulacije kapitala. Iako ne postoje baš strogo određeni parametri po kojima bi se aktivnosti, o kojima će ovdje biti riječi, morale staviti u isti okvir, postoji niz paralela koje ih vežu u jedan kontinuitet. Konkretno, radi se o izložbama, publikacijama, umjetničkim radionicama, javnim intervencijama, tematskim predavanjima, filmskim projekcijama i naučnim simpozijima. Iza njih stoji nekolicina Biščana od kojih neki, uključujući i autora ovoga teksta, već odavno imaju stalne adrese u inostranstvu. Iako se ne radi o čvrsto uvezanim aktivnostima, ono što ove recentne prakse u Bihaću možda najviše spaja je njihova – doduše ne uvijek očita ili svjesno izražena – težnja za emancipatorskom politikom. U pobrojanim primjerima, svojevrsnom sintezom političkog i estetskog ne traži se samo dijagnoza društva i kulture, nego se prakticiraju i novi oblici zajedništva i solidarnosti.

Te aktivnosti su izražajne i instrumentalne, i ima ih više. Ovdje se spominju samo neke. Vrijedi recimo istaknuti dvodnevni simpozij *Industrijsko naslijeđe na prostoru Bihaća između realnosti i vizije* iz marta 2017. godine, a koji je kroz otvorene diskusije, predavanja, izložbe i *site-specific* performanse u napuštenim fabričkim halama označio nastavak već iniciranog, ali nedovoljno artikuliranog javnog diskursa o industrijskom naslijeđu. Nekoliko godina ranije, tj. u ljeto 2014. izložba *Ništa više nije isto* u post-protestnoj atmosferi koristi umjetničke radove, dokumentaciju i artefakte bliže i dalje prošlosti da mapira manifestacije krize, tragajući za prostorom za polemiku i praktikovanje radikalne građanske pripadnosti. Katalog-zbornik *Kriza, umjetnost, akcija*, objavljen 2016. godine dokumentira navedenu izložbu uz teoretski prilog

Predavanje Borisa Budena "Umjetnost i društvo u neovernakularnoj kulturi". Gradska galerija Bihać, mart 2017.

koji se izravno bavi savremenim presjecima krize, estetike i politike u Bihaću i šire. U isti registar spada i uspješna građanska akcija *#NeDamoGaleriju* iz 2015. godine, te njena dokumentacija u publikaciji iz 2017. godine pod nazivom *Kulturna Fronta Bihać*. Tu je i kustoska platforma *Kuriranje grada* koja je u svom kratkom, ali agilnom postojanju od svega nekoliko mjeseci tokom 2016. godine kroz različita predavanja, diskusije i javne performanse kritički intonirala pitanja prava na grad. Dalje, vrijedi spomenuti publikaciju i umjetničku intervenciju *Retrografija dizajna*, koja svojevrsnim vizualnim *remixom* inicira susrete s građanima, studentima i bivšim radnicima u oronulim dizajnerskim ateljeima ambalažne tvornice Polietilenka.

U svim navedenim primjerima često se zapažaju interakcije s arhivskom građom, kao i kolektivna i alternativna čitanja historije s kritičkim osvrtom na teme sadašnjice. Tako je, na primjer, pod sponzorstvom platforme *Kuriranje grada*, u maju 2016. godine u devastiranom radničkom klubu Kombiteksa projiciran rijedak filmski materijal koji potječe iz 1980-ih. Pronađene filmske vrpce koje

prikazuju život Kombiteksovog radničkog kolektiva u Bihaću su poslužile za temeljitu raspravu o važnosti i značenju socijalističkog naslijeđa, kao i o ulozi vizualnih zapisa iz predratnoga perioda danas. Posebno indikativno je bilo obraćanje jednog učesnika poslijeratne generacije koji je nakon projekcije zbunjeno upitao: "Čekajte, zar su tvornice davale stanove radnicima?"

Iz političke perspektive, moglo bi se tvrditi da ove inicijative dolaze iz lijevog krila, mada je ideološki spektar ponekad izuzetno širok pa čak i nerazgovijetan ili *apriori* apolitičan. Međutim, interesantno je da dobar dio ovih praksi ima društveno-prostorni predznak, tj. da se često radi o okupljanjima na

U p
tra
"tre
r
o
c
ain
pra
h

žarišnim tačkama poput napuštenih i opljačkanih pogona bivših tvornica Kombiteksa i Polietilenke, ili za dlaku spašene Gradske galerije, kojoj je prije bilo izmještanje u periferiju da bi se time ustupio prostor stranoj kreditnoj instituciji. Ove prakse su namjerno lokacijski specifične i uključuju sferu međuljudskih odnosa kao epicentar djela, pogotovo kada se radi o umjetničkim intervencijama. Njihova polifoničnost, lokalna specifičnost i zavisnost od onih slučajnosti koje dolaze s lokacijom i

publikom sugerišu da se radi o nastanjivanju onog što je urbani teoretičar Edward Soja nazvao "treće-prostorom" – društvenim, tj. življenim prostorom kao rezultatom dekonstrukcije i ponovne izgradnje prva dva prostora: objektivnog i fizičkog, te subjektivnog i imaginarnog. Kontinuitet i tematski sadržaj ovih praksi postepeno definira i granice tog prostora kao linije fronta, bilo da se radi o borbi protiv otimačine javnog dobra, repatrijarhalizacije, historijskog revizionizma, ili galopirajuće retraditionalizacije.

Ne bi trebalo da čudi otkud baš sad ovakve socijalne prakse s izraženim razmišljanjem o prostoru. One u suštini upućuju na urgentnost situacije. Društvo svjedoči ubrzanu depopulaciju, odlazak mladih u inostranstvo, otimačinu javnih dobara, i desekularizacije društva. Društvo se nalazi u nezavidnoj poziciji u kojoj se, kako je to

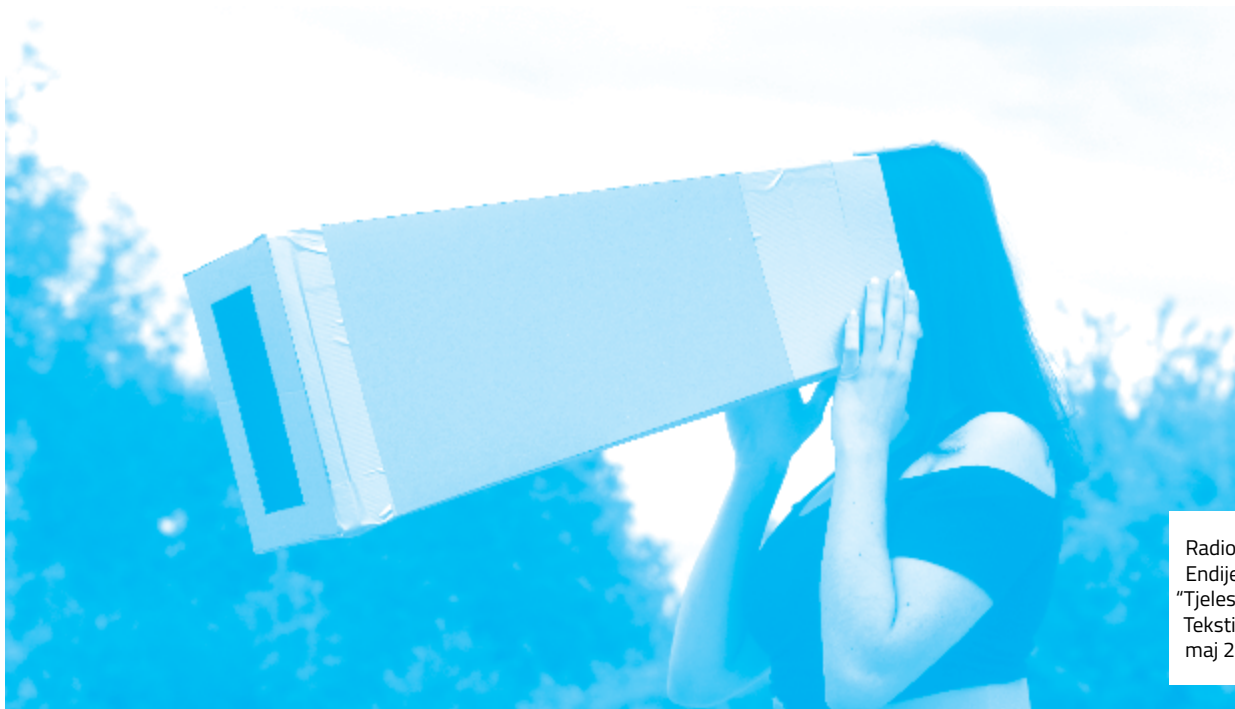
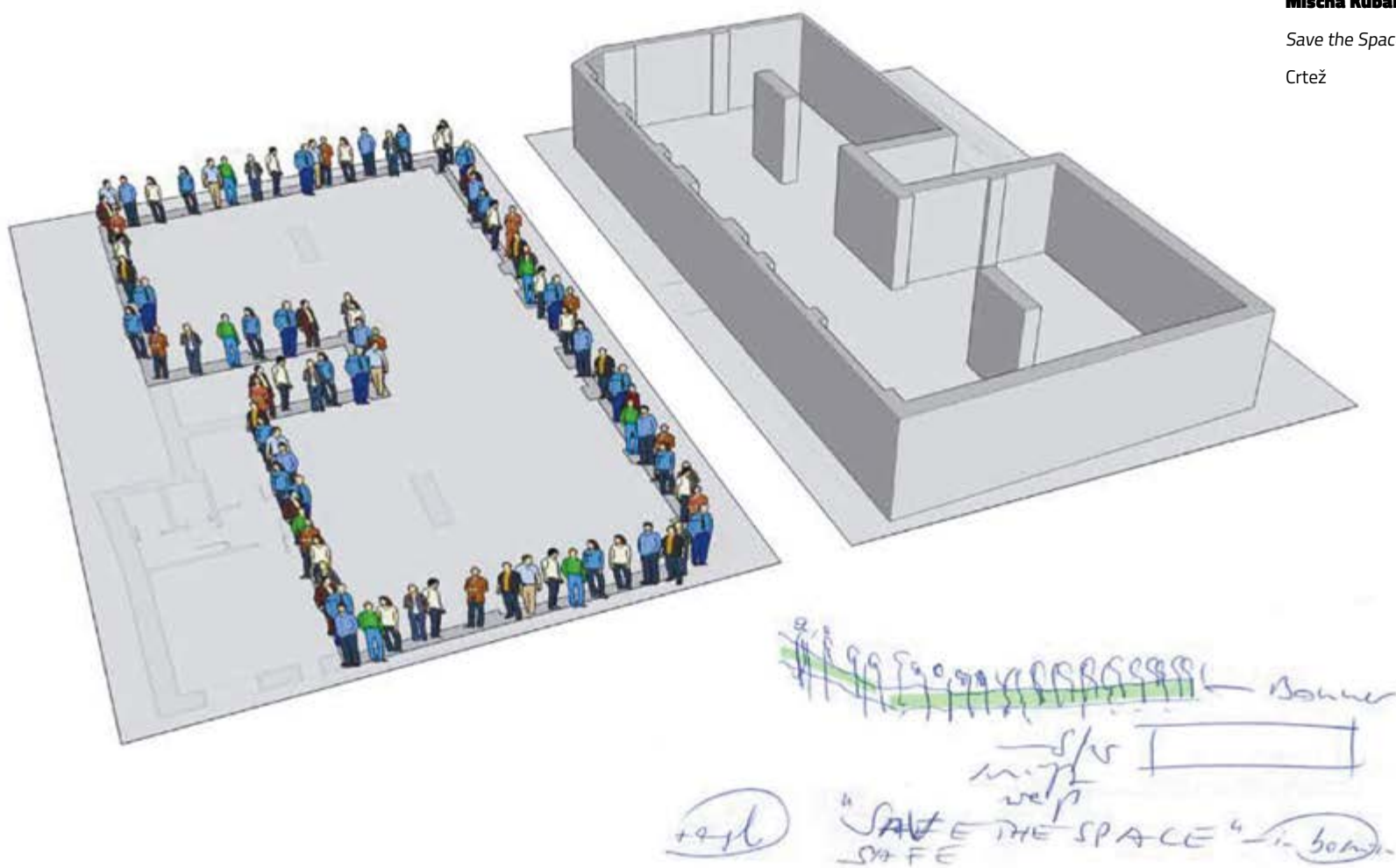
Svjetlana Nedimović prije par godina rekla, "nama diktira da predano brinemo za duše dok se vlasti brinu za nekretnine". A ako se kasnim kapitalizmom već kročilo u "doba usamljenosti", kako je to nazvao engleski pisac George Monbiot, onda je suštinska potreba za udruživanjem i kolektivnim praksama sasvim logičan ishod.

Na kraju, treba napomenuti da ovakve vrste društvenog angažmana nisu jedinstvene samo za Bihać. Slični, a i prominentniji primjeri se pronalaze u susjednim gradovima poput Prijedora ili Banja Luke, kao i širom Bosne i Hercegovine. Uz blago suzdržavanje, moglo bi se ustvrditi da je dio ovih aktivnosti svojevrsni nastavak prekinutih i dijelom sabotiranih plenuma i javnih tribina iz 2014. godine. Kao najistaknutiji oblik organizovanja tokom protesta, plenumi su rezonirali suštinsku potrebu za novom društvenošću, emancipacijom, kolektivnim, participativnim i kritičkim promišljanjem sadašnjice u cilju iznalaženja rješenja. Ove nove prakse, barem naizgled, žele isto.

Mischa Kuball

Save the Space, 2015.

Crtež

praj Bih

Radionica sa umjetnikom Endijem Poškovićem "Tjelesni produžeci". Tekstilni odsjek Bihać, maj 2017.

#NeDamo! - Galeriju

IRFAN HOŠIĆ

Iz ove vremenske perspektive odbrana Gradske galerije čita se kao podvig ogromnih razmjera koji zaslužuje određeni spomenik, tj. simbol šireg društvenog značaja nad kojim je moguće prisjećati se te velike i značajne bitke.

Dvije godine od akcije #NeDamoGaleriju čini se kao solidan vremenski otklon za analizu i detaljnije sagledavanje složenosti njenih implikacija. Iz ove vremenske perspektive odbrana Gradske galerije čita se kao podvig ogromnih razmjera koji zaslužuje određeni spomenik, tj. simbol šireg društvenog značaja nad kojim je moguće prisjećati se te velike i značajne bitke. *Kako graditi sjećanje na tu pobjedu i kakav je značaj tog prisjećanja* tek su neka od pitanja koja daju izvjesni legitimitet promišljanju ove akcije. Društveni otpor inicijativi bihačke Uprave da Galeriju izmjesti iz centra grada vrhunac je dosegno 16. i 17. aprila 2015. godine. Tih dana interes novinara i medija iz regije preplavio je medijski prostor. Kulturni radnici i aktivisti iz cijele zemlje i šire, shvatili su nužnost djelovanja i iz određenih institucija odaslane su poruke podrške.

Udruženje likovnih umjetnika Bosne i Hercegovine poslalo je Gradskome vijeću grada Bihaća alarmantnu notu ukazujući na važnost i značaj Gradske galerije u kulturnome identitetu grada Bihaća. Potpisnik pisma, predsjednik ULUPUBIH-a Admir Mujkić naveo je: *Preseljenjem ove galerije na drugu lokaciju umjetnici će ostati bez najboljeg izlagačkog prostora u Bosni i Hercegovini a građani Bihaća bez hrama kulture kojim su se ponosili.* Istog dana kreirani su prvi vizuali na društvenim mrežama i zvanični otpor počeo je dobijati svoj željeni oblik. Ta akcija odvijala se uz hashtag #NeDamoGaleriju, a prvi kreirani vizual u vidu jpg-a zabilježen je na Facebooku kod bihačkog dizajnera Nermina Kasupovića. Njegova gesta

može se smatrati inicijacijom vizuelne virtuelne borbe, a taj primjer slijedili su ostali. Sutradan, 16.4.2015. godine tadašnja dekanica Akademije likovnih umjetnosti u Sarajevu, Amela Hadžimejlić Kečo, objavila je zvanično pismo podrške od strane ove institucije. U pismu, pored ostalog, ona je navela: *Gradska galerija Bihać je jedna od rijetkih bosanskohercegovačkih galerija koja je uprkos teškim okolnostima i nedovoljnom izdvajanju materijalnih sredstava uspjela očuvati visoki profe-*

sionalizam i svojim programom i radom uzdići grad Bihać u umjetničkom svijetu, u sami vrh eminentnih mjesta za izlaganje i predstavljanje domaćih ali i inozemnih umjetnika različitih vokacija. Istovremeno, internet je već bio preplavljen jpg-rješenjima koje su u instant formatu kreirali grafički dizajneri i dizajnerice kao što su Damir Midžić, Adnan Suljkanović, Boris Stapić, Sead Mujić, Nermin Kasupović, Edina Sipić, Ahmet Prošić, Senad Beganović, i neki drugi. Ova spontana reakcija odvijala se isključivo na društvenim mrežama, a galerija nastalih radova svjedočanstvo je društveno-angažovanom senzibilitetu i solidarnosti pomenutih umjetnika. Navedeni radovi uspjeli su skrenuti pažnju javnosti putem cirkulacije na društvenim mrežama, a o njima je, pored ostalog, bilo riječi u elektronskim i štampanim medijima. Oni predstavljaju važan segment akcije #NeDamoGaleriju i rijetki primjer kulturnog aktivizma u Bosni i Hercegovini koji se odvijao kroz izražajno sredstvo vizuelnih umjetnosti. Korisno je navesti da je ovaj dio akcije i njene protagoniste pratila nelagoda na profesionalnom i osobnom planu. Pojedinci su bili izloženi mobingu od svojih nadređenih jer su se odvažili suprostaviti se ideji korupcije i nepotizma te se na ovaj način svrstati na stranu pravde, tj. za opću dobrobit društva.

Jedan od važnijih poteza koji je homogenizirao i centralizirao ideju otpora jeste Otvoreno pismo sročeno od strane neformalne grupe građana, objavljeno 17. aprila i odaslano na brojne adrese kao što su Ured gradonačelnika Bihaća, Gradsko vijeće Bihaća, Ministarstvo kulture i sporta Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvo nauke, obrazovanja, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona te mnogobrojnim medijima. Ovo pismo je dalo novu dimenziju cijeloj akciji, a borbenu poziciju odbrane Galerije od nasrtaja iz Ureda grada Bihaća, dodatno je učvrstilo. Pismo je sročeno od nekolicine bihačkih intelektualaca koji ne žive u Bihaću, ali koji su znali procijeniti štetnost inicijative izmještanja Galerije i koji su ovim potezom, dokazali društvenu lojalnost sredini s kojom su vezani emotivno.

U pismu je pored brojnih argumenata ukazano da *smještaj Gradske galerije u samom centru Bihaća odražava centralno mjesto koje kultura ima u*

Ilustracija:

SEAD MUJIĆ, 2017.

Damo Galeriju

Bihaću, odnosno stav koji grad Bihać ima prema kulturi i kulturnom životu grada. Ta činjenica može se smatrati čak i ključnom u vremenu devaluacije vrijednosti koje se tiču pitanja javnih i zajedničkih prostora. Kakvu korist građani imaju od banke, tržnog centra ili drugog komercijalnog objekta koji je smješten u centru grada? Gotovo nikavu. Štaviše, korist imaju nosioci kapitala i privatni poduzetnici kojima se nudi prilika da u strogome centru grada po povoljnim uslovima preuzimaju javne prostore i privatiziraju ih i time povećavaju svoj profit. Javnom prostoru kao što je Gradska galerija mjesto i jeste u strogoj centru grada, a uloga i smisao kulturne institucije dobija na značaju jer kultura treba da educira i obrazuje, a njena snaga da mijenja društvo nabolje sažima potencijal kada je smještena na atraktivnoj lokaciji. Pismo su potpisala brojna imena iz svijeta akademskog

života, kulture i umjetnosti na međunarodnoj razini i to pismo izazvalo je negodovanje od strane bihaćkoga gradonačelnika pri čemu je on potpisnike pisma nazvao "nekim sveučilišnim profesorima". Iz ove vremenske perspektive, čini se da je Otvoreno pismo bilo presudno za odustajanje Galijaševića od ideje prodaje, tj. najma Gradske galerije.

Toga dana (17.4.2015. godine), pojedini aktivisti bez izravne koordinacije s Upravom Gradske galerije, pokrenuli su nekoliko različitih platforma samo za potrebe borbe za prostor Galerije. Otvoren je nalog na Twitteru, pokrenut je blog na platformi Wordpress i kreirana je fan page na Facebooku. Svi ovi potezi kreirali su jedan nazigled sinkroniziran i razrađen plan djelovanja, premda nije bilo neposredne koordinacije između njenih glavnih aktera. Dok je jedna ekipa promišljala važnost Otvorenog pisma,

druga ekipa radila je na pokretanju i generiranju svijesti na društvenim mrežama. Treća ekipa i šira javnost koristili su navedene platforme za akciju i djelovanje čime je glas akcije postao bučan i jasan. Motiv cijele akcije nije imao osobnog značenja prema uposlenicima Galerije jer se radilo o svijesti o značaju eventualnog "gubljenja" ovoga prostora. Na terenu se kasnije uspostavila koordinacija među inicijatorima aktivističkog djelovanja, ali u jednom trenutku, izostala je podrška Gradske galerije jer je rezultat otpora, premda uspješan, počeo izmicati kontroli njene uprave. Postojale su inicijative da se okupira prostor Galerije u Bosanskoj ulici 15, da se izvrši dodatna subverzija i nadiđu limitirana očekivanja njene uprave. Bilo je riječi o skvotiranju, okupaciji, preuzimanju, radikalnom otvaranju ka javnosti, itd., no brzom i uspješnom odbranom Galerije, iz dana u dan, zanos je slabio.

Novinar sarajevskoga magazina *Dani* Đorđe Krajišnik započeo je svoj prilog sljedećom konstatacijom: *U Bihaću je nedavno na veoma uspješan način demonstrirano kako je moguće sačuvati opstojnost kulturnih institucija ukoliko postoji jasan stav o važnosti kulture i umjetnosti u životu jednog grada* (*Dani*, 24.4.2015.). Ta činjenica unosi optimizam i daje snagu za nova pregrupisavanja i frontalna suočavanja.

Kulturna politika različitosti na primjeru umjetničkog djelovanja Selme Selman

---

ŽANA VUKIČEVIĆ

Pojava Selme Selman na domaćoj umjetničkoj sceni i njeno intenzivno stvaralaštvo tokom posljednjih nekoliko godina, posmatra se i kritički analizira kao integralni dio jednog talasa mladih umjetnika koji su još za vrijeme studija na Akademiji umjetnosti u Banjoj Luci zauzeli aktivnu poziciju u generisanju novih umjetničkih praksi na ovome prostoru. Svoje školovanje, umjetničko usavršavanje i životni put nastavili su potom u inostranstvu obrevši se, zahvaljujući stipendijama, na uglednim evropskim i svjetskim univerzitetima. Pori-jeklom iz Bihaća, nakon završene banjalučke Akademije umjetnosti 2014. godine, Selma je završila pripremne studije za master na Centralnom evropskom univerzitetu u Budimpešti, a zatim upisala master na Sirakjus univerzitetu u Sirakjusu (Njujork), gdje je i zaposlena kao asistent. Njen osoben umjetnički govor, baziran na pojmovima identiteta, suočavanja sa stvarnošću i rušenja društvenih stereotipa, prepoznat je i nagrađen prestižnom nagradom "ZVONO" Centra za savremenu umjetnost u Sarajevu (SCCA) za najboljeg mladog umjetnika u Bosni i Hercegovini 2014. godine. Kao rezultat ovog priznanja uslijedio je *artist-in-residence* program u ISCP centru u Njujorku i otvaranje puteva razvoju internacionalne karijere, što je potvrđeno i nagradom "Young European Artist Trieste Contemporanea Award" 2017. godine, koju dodjeljuje Trieste Contemporanea Committee u Trstu (Italija).

Za umjetničko djelovanje Selme Selman može se reći da pripada diskursu kulturne politike različitosti, tj. nove forme intelektualne svijesti talentovanih pojedinaca, koji, prema

definiciji filozofa i aktiviste Kornela Vesta, svojim radom zastupaju i podržavaju demoralisane, depolitizovane i dezorganizovane pripadnike različitih marginalizovanih socijalnih grupa, a u cilju podsticanja kolektivne društvene akcije za širenje slobode, demokratije i individualnosti. Uloga promotora nove kulturne politike različitosti pripala joj je kao akademski obrazovanoj Romkinji i vizuelnoj umjetnici koja je posljednjih godina zauzela vidljivu poziciju na savremenoj sceni, stekla priznanje stručne javnosti i privukla znatnu medijsku pažnju, što je jedinstven slučaj ove vrste na prostoru BiH.

Politika reprezentacije i kontekstualnog pozicioniranja identiteta najdirektnije se iščitava u Selminom radu *Mercedes 310* iz 2014. godine, koji je nastao kao svojevrsan omaž starom kombiju, prevoznom sredstvu kojim je njena porodica godinama obezbjeđivala sopstvenu egzistenciju vezanu za prikupljanje i prodaju željeznog otpada. Enterijer kombija (zaprljan i neuredan po logici radnje koja se u njemu odvija) kao dominantni ambijent sjećanja na djetinjstvo i vrijeme odrastanja, sada je *mise en scène* za novi autoportret umjetnice – samouvjerene, emancipovane mlade žene u čistoj bijeloj haljini, čija identitetska samoreprezentacija upravo počiva na sudaru ove dvije nepomirljive realnosti. Međutim, ona se ne odriče ni jednog ni drugog identiteta, njen život je simbioza ove dvije krajnosti, a radovi nedvosmisleno iskazuju aktivistički stav umjetnice koja se postavlja kao uzor romskoj djeci i ukazuje na postojanje drugih opcija življenja izvan geta. Ovakva umjetnička pozicija sumirana je akcijom pod parolom *Marš u školu!* iz 2015. godine, koja je potom prerasla u ambiciozan projekat za stipendiranje romskih djevojčica.

OFF!

ARTO

Selma Selman

Mercedes 310, 2014. Fotografija

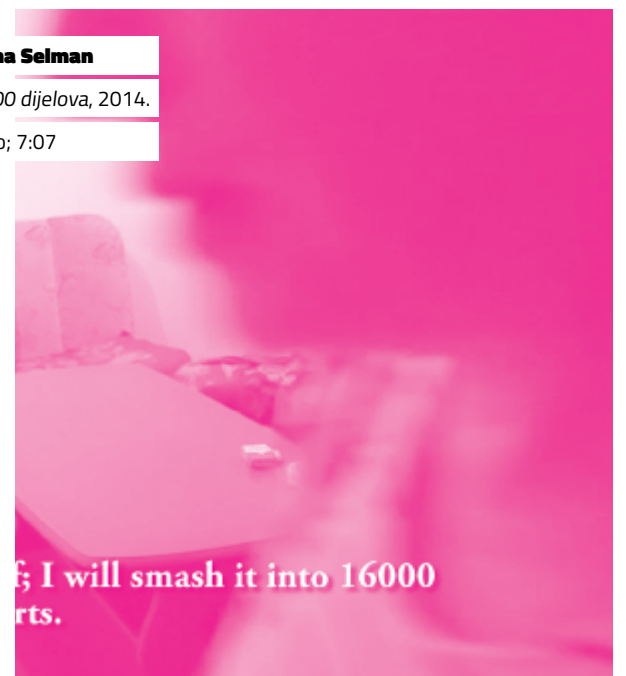
Fotografija: Alisa Burzić

Selma Selman

16000 dijelova, 2014.

Video; 7:07

Svoj umjetnički govor Selma artikuliše kao čin demistifikacije etničke grupe i kulturnog miljea kojem pripada, prateći pritom složenu dinamiku institucionalnih struktura moći, te konkretnih okolnosti društvene stvarnosti sadašnjice sa čvrsto ukorijenjenom percepcijom i klasnim, patrijarhalnim i homofobičnim predrasudama o “obojenima”, uključujući i njihovu degradirajuću samopercepciju. U nizu performansa, akcija i video-instalacija (*Ne gledaj Ciganku u oči, Sestro čuvaj se kriminalaca, Vi nemate pojma, Izvođenje romske zastave, Kompozicija: bori, nevjesta, bride, itd.*) ona izražava svoj kritički senzibilitet i aktivizam, bez sputa-

vanja ličnog izraza i osobnosti, te teži redefinisati i revidiranju značenja pojmova “glavni tok”, “margina”, “različitost” i “drugost”. Video *16000 dijelova* iz 2014. godine prikazuje dijalog muških članova Selmine porodice koji prerasta u žučnu raspravu o novcu kao krucijalnom egzistencijalnom pitanju, ali bez konačnog razrješenja i zaključka koja je strana u pravu. Snimanjem svakodnevnih, spontanih situacija koje se odvijaju u privatnom prostoru doma, realizam života jedne romske porodice u svom najsirovijem obliku direktno je inkorporiran u polje savremene umjetnosti, postajući sama umjetnost. I dok ovaj, u suštini hu-

morističan prizor, privlači pažnju publike najprije svojim duhovitim replikama, koncepcijska osnova rada, kao i Selminog umjetničkog djelovanja u cjelini, involvira suštinsko, problemsko nijansiranje značenja, upravo kako ga je odredio filozof i teoretičar Boris Buden – nijansiranje značenja između “Cigana kao kulturnog fenomena” i “Cigana kao socijalne i političke sudbine”.

Alisa Burzić / Anahronizam / 2015.

Umjetnica izlazi u javni prostor u blizini gradske pijace i uspostavlja kontakt sa slučajnim prolaznicima te im pokušava objasniti sadržaje ponuđenih ceduljica na kojima su ispisani nazivi ključnih stilskih pravaca iz historije umjetnosti. Konfrontacija nastaje kada umjetnica pojašnjava karakteristike stilskih pravaca i njihov historijski značaj. Performans se odvija simultano sa postavljenim grafitima imena znamenitih umjetnika, a i mislilaca na bihačkim gradskim fasadama čime se uspostavlja kontrapunkt "konvencionalnim" grafitima navijačkih skupina, političkih stranaka i drugih.

Fotografija: Selma Selman i Alisa Burzić

Nakon što je prošlo više od dvadeset godina od početaka njegove potpune devastacije, krađe artefakata i dugotrajne zapuštenosti, Muzej Prvog zasjedanja AVNOJ-a (Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije) u Bihaću konačno je obnovljen i ponovno stavljen u funkciju 2014. godine, ovaj put s multifunkcionalnom dvoranom u prizemlju i izložbenim prostorom posvećenom izvornom historijskom trenutku iz II. svjetskog rata na katu objekta. Zgrada od ogromnog historijskog i simboličkog značaja, u kojoj su delegati partizanskog antifašističkog pokreta otpora na čelu s Josipom Brozom Titom u novembru 1942. zacrtali smjernice ustroja buduće socijalističke Jugoslavije, tako će zadobiti svoju novu funkciju u novome historijskom trenutku, ovaj put u Bosni i Hercegovini koja sada nije tek jedna od republika sastavnica SFRJ, već nominalno neovisna država sastavljena prema Dejtonskom mirovnom sporazumu (1995. godine). Bihać je krajem 1942. bio središtem "Bihaćke republike", najvećeg koncentriranog oslobođenog teritorija na prostoru buduće Jugoslavije, stoga i logičan izbor za organizaciju Prvoga zasjedanja AVNOJ-a.

Nedugo nakon otvaranja obnovljenog Muzeja, a 73 godine nakon Prvog zasjedanja AVNOJ-a, isti je objekt 2015. bio poprištem prvoga zasjedanja "Bihaćke kreativne republike" u organizaciji lokalnog Udruženja za promociju i razvoj kreativne industrije Ventilator. Ciljevi ovih zasjedanja/konferencija jesu okupljanje i razmjena ideja stručnjaka iz svijeta kreativnih i komunikacijskih industrija, marketinga i oglašavanja, menadžmenta u kulturi, dizajna, brendiranja, turizma, odnosno, najšire shvaćenog biznisa u sferama tzv. postindustrijske ekonomije. Do sada su održane četiri konferencije, a s posljednjom, iz septembra 2017., ime događaja je skraćeno, od sada je to "samo" "Kreativna republika", a kao organizator potpisana je nevladina organizacija iz Bihaća Centar za razvoj ideja "Poligon". Riječima sa web site-a ove inicijative: (Bihaćka) "Kreativna Republika svojim kreativnim delegatima, kroz panele i predavanja, nudi nova kreativna rješenja za stvarne poslovne probleme, razmjenjuje poslovna iskustva i podučava novim trendovima iz svijeta oglašavanja i marketinga, pruža nove poglede na posao, a uz unaprjeđenje znanja nudi i zagarantiranu i odličnu zabavu". Dakle, Republika je u ovome novome historijskom (re)dizajnu postala kreativna, a nekadašnje partizanske delegate naslijedili su učesnici konferencije, prikladno imenovani kreativni delegati, koji danju vibrantno razmjenjuju inovativna poslovna rješenja, a noću se, jasno, zasluženo zabavljaju omamljeni osjećajem kreativne ispunjenosti nakon uspješno obavljenog posla. No, ostavimo ironiju po strani. Važnije od toga jest slijediti trag nakratko opisanog primjera te se preko jednog simptoma lokalno-regionalnog opsega zapitati čemu to svjedočimo na aktualnim primjerima kreativnih kulturnih industrija, logo menadžmenta, poslovnog dizajna i brendiranja u turizmu, odnosno na ovim prostorima relativno novijim start-up ekonomijama koje okupljaju kreativne inovatore i investitore znakovito imenovane, zamislite, "poslovnim anđelima"?

Za to nam je potreban iskorak ka široj globalnoj perspektivi. Historijat pojma kulturne industrije kao koncepta jasno nas upućuje na klasičnu referencu (Adorno i Horkheimer, poglavlje "Kulturna

Kako je

"Bihaćka r

postala "kr

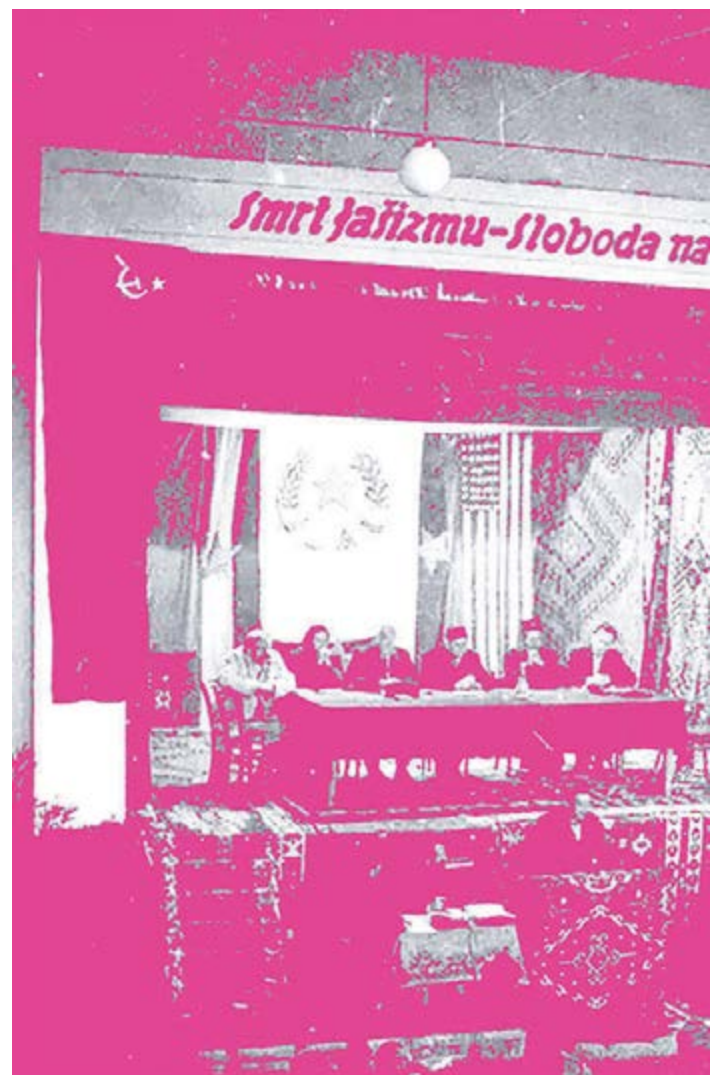
HAJRUDIN HROMADŽIĆ

---

industrija. Prosvjetiteljstvo kao masovna obmana" u knjizi *Dijalektika prosvjetiteljstva*) kako bismo uvidjeli procese zanimljivih preformulacija izvornih značenja i interpretacija ovoga termina. Općenito, frankfurtska škola kritičke teorije društva, čije su perjanice Horkheimer i Adorno, razvija svojevrsnu političku ekonomiju kulture koja bi se mogla svesti na tezu da produkcija i distribucija kulturnih proizvoda teku u domeni specifičnog ekonomskog sustava koji se oblikuje u svojoj složenosti kroz mrežu odnosa između države, privatnih vlasnika proizvodnih sredstava, masovnih medija, društvenih institucija i praksi svakodnevnog života.

S kraja 60-ih godina prošloga stoljeća, paralelno sa sve intenzivnijim ispreplitanjem kulture, društva i biznisa, ali istovremeno i s prvim naznakama preobrazbe ekonomsko-socijalnog modela Europe i Sjeverne Amerike od industrijskih ka postindustrijskim proizvodnim matricama, izvorni koncept/termin kulturna industrija i njegova značenja sve više dolaze pod kritičku opservaciju, posebice nekih francuskih sociologa poput Miègea i Morina, s jasnom intencijom da se singular ovoga pojma preformulira u plural – kulturne industrije. Na taj se način uputila i kritika Adornovim i Horkheimerovim pristupima i tumačenjima. Zamjera im se poimanje kulturne industrije kao unificirajućeg polja gdje raznolikost kulturnih produkcija nužno biva podvrgnuta istoj logici; potom da je komodifikacija kulture, iako izvjesna, ipak ambivalentniji proces no što to Adorno i Horkheimer vide u svome kulturnom pesimizmu; naposljetku, ove kritike pronalaze u kulturnim industrijama i zone kontinuiranih društvenih borbi. O tomu je, primjerice, moguće više saznati u studijama suvremenog klasika na ove teme, Davida Hesmondhalgha.

Kada je pod pokroviteljstvom UNESCO-a 1979. i 1980. započeo sveobuhvatan proces sponzoriranja široke platforme komparativnih međunarodnih projektnih programa objedinjenih terminom kulturne industrije, postalo je jasno da je zaživjela nova paradigma koja je do danas ostala aktualnom pod okriljem kulturnih politika zemalja EU-a. Tijekom 80-ih, a posebice 90-ih, usporedno s jačanjem neoliberalizma u politici i ekonomiji, ali i dominacijom postmoderne socijalno-kulturne logike kasnoga kapitalizma, postaje definitivno jasno da kulturne industrije postaju jedan od vodećih agensa ekonomskih, socijalnih i kult-

uralnih promjena, ali i model za razumijevanje transformacija u drugim industrijama. Posljedično se započinje govoriti o "kreativnoj ekonomiji" (Howkins).

Velika Britanija je indikativan primjer. Ta se zemlja, suočena s ogromnim rezovima sredstava namijenjenih potrebama u kulturi do čega je došlo prvenstveno zbog radikalne neoliberalne politike Margaret Thatcher, s 90-im godinama prošlog stoljeća, jače okrenula politici promocije kreativnih industrija pod okriljem Ureda za kreativne industrije Odjela za kulturu, medije i sport (DCMS) osnovanog 1997. koji je u okviru projekta "Cool Britannia" definirao kulturne kreativne industrije kao "one industrije koje imaju izvor u individualnoj kreativnosti, sposobnostima i talentu i koje imaju potencijale za stvaranje bogatstva i zapošljavanja kroz generiranje i iskorištavanje intelektualnog vlasništva".

"Republika" "Kreativna":

kulturne
industrije u
lokalnom
kontekstu

Dakle, iz izrečenog postaje jasno kako se kreativnost i inovativnost u kulturi u zadnjih 40-ak godina sve intenzivnije povezuju s duhom poduzetništva, tržišne kompetitivnosti i konkurentnosti. Stoga nam je potreban uvid

u ovu problematiku koji je motiviran kritikom političke ekonomije kulturnih industrija kako bismo dokučili razmjere ove matrice. U kontekstu primjera kojim se ovaj članak bavi važno je naglasiti da ono što se najčešće pojavljuje pod geslom kreativnih kulturnih industrija jest puko brendiranje već zatečenih, postojećih kapaciteta u domenama kulturnih produkcija u kombinaciji s nasljeđem kulturne historijske baštine na koje se ova matrica naprosto kalemi, svjedočeći time po tko zna koji put modelu tzv. javno-privatnog partnerstva (u najkraćem, pretakanje javnih sredstava u privatne džepove) i komodifikaciji javnoga dobra čija je izvedbena i posljedična logika posve jasna: osiromašenje javne nekomercijalne ponude uz istovremeno okrupnjavanje i jačanje privatnog komercijalnog sektora u kulturi. Kako je to jasno sročio publicist i kulturni teoretičar iz Hrvatske Boris Postnikov: "Pod egidom nove paradigme, ukratko, svjedočimo redukciji

kompleksne logike kulturne proizvodnje, recepcije i participacije na mantru tržišne samoodrživosti. Kultura, pretvorena u kreativne industrije i kulturni menadžment, poima se prije svega kao novo ekonomsko oruđe u realizaciji tržišno-profitnih ciljeva. Pritom, posljedično, kultura ponovno postaje sve više elitno-klasno ekskluzivnom, a ne socijalno inkluzivnom".

Vratimo li se na tragu izrečenoga izvornim motivima ovoga članka – primarno se radi o simptomatičnom prevođenju (i podvođenju) historijskog iskustva "Bihačke republike" u recentnu kulturno-industrijsku poduzetničku matricu "Bihačke Kreativne Republike", a sekundarno o simboličkom redizajniranju prostora Muzeja Prvog zasjedanja AVNOJ-a – te aplicirajući pritom navedena kritičko-analička spoznajna dostignuća o tržišno kapitalističkoj, komodifikacijskoj i kooptacijskoj naravi takvih procesa, što je potom iz svega toga moguće zaključiti? Općenito govoreći mogli bismo ustvrditi da je jedna od važnijih posljedica ovakvih procesa desupstancijalizacija izvornog događaja i iskustva u njegovoj povijes-

noj autentičnosti i originalnosti na kojeg se neka praksa u domenama kulturnih kreativnih industrija, primjerice reklamno-menadžerska, interesno kalemi, odnosno proizvodnja destiliranog produkta u vidu (re)brendiranog historijskog artefakta ispražnjenog od njegove esencije i suštine koji time dobiva svoj tržišno-profitni obol. Takvom pristupu nedostaje metodologija historizacije fenomena, što će reći spoznajni uvidi u procedure i kontekstualne (političke, ekonomske, kulturalne, društvene) uvjetovanosti za nastanak određenog tipa diskursa i njegovu cirkulaciju, uključujući pritom i vlastitu poziciju iskaza koja također mora biti stalno propitivana. Stoga i rezultat ovakve redukcije može biti samo jedan: revizionizam upakiran u celofan tržišno-poslovne logike kojoj ne treba uporište i legitimacija jer počiva na moći aktualne hegemonijske matrice neoliberalizma.

kreativnarepublika • Prati
Muzej I Zasjedanja Avnoj-A

kreativnarepublika Iskusni početnik Bane
Brkljač. #kreativnarepublika
#svakipocetakjelak #kr2017

Sviđa mi se: 14

8. RUJNA 2017

Prijavi se da biste označili sa "sviđa mi se" ili komentirali.

No postoji još i dodatni, srodan, problematični aspekt u svemu tome. O kakvom se procesu historijskog revizionizma radi zorno ukazuje upravo središnji primjer kojim se ovaj članak bavi. Autentično iskustvo partizanskog antifašizma i početnog antikapitalizma (koji će u realiziranoj državi SFRJ potom biti djelatna barem u prvih dvadesetak godina njenog postojanja) koje je jasno artikulirano na Prvome zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću, u drugom je desetljeću 21. stoljeća prividno bezazleno i nedužnom zagranošću provučeno kroz matrice kreativnih kulturnih industrija čime je dalo afirmativan zamah upravo nekim od onih obilježja za koje je partizanski pokret Komunističke Partije Jugoslavije znao da se nalaze u temeljima problema i borbe protiv tadašnjeg (ali i sadašnjeg!) fašizma! Radi se, naravno, o kapitalizmu i njegovim učincima. Uostalom, znamenita Horkheimerova izjava ("Tko ne želi govoriti o kapitalizmu, taj neka šuti o fašizmu") i ovdje zaziva sjećanje te u tom smislu ostaje nezaobilazan nauk iz prošlosti, ali i zalag budućnosti. Dakle, svjedočimo naprosto nedopustivoj praksi prevođenja historijskog iskustva autentične revolucionarne ljevice u matricu kapitalističkog diskursa. Ostaje neki gorak ukus, kao memljivi talog nakon uvida da se radi o nesvjesno proizvedenom cinizmu, kada se sudionike konferencija "(Bihaćke) Kreativne Republike" (a među njima su i neki notorni likovi, primjerice dokazani plagijatori), preko naizgled *cool* i *hype* diskursa tipičnog za kulturne industrije, imenuje "kreativnim delegatima" te ih se time u historijskoj paraboli simbolički povezuje s partizanima koji su krajem 1942. hrabro utopijski snivali slobodu i široku narodnu emancipaciju...

Već je nakratko spomenuto kako kulturne kreativne industrije počivaju na načelima društvenog i klasnog ekskluziviteta, a ne šire socijalne inkluzivnosti, što ukazuje na dodatni set problema vezano uz temu ovoga eseja. Participacija u

svijetu kulturnih kreativnih industrija privilegij su obrazovnijih, bogatijih, društveno umreženih, onih s višom razinom socijalnog kapitala...

No, protagonisti ove paradigme s time nemaju problem. Štoviše, to je esencijalni dio njihove ideologije, pritom dodatno perpetuirajući klasni rascjep i načela pojačane socijalne stratifikacije, ostajući gluhi za ključne probleme zajednice (osim ako ne pronađu načine da ih učinkovito prevedu u tržišno-profitabilne modele). Kao takvi, prakse i akteri ove matrice često nemaju suštinski ništa zajedničko s historijskim iskustvima na koje apliciraju svoju logiku, a u slučaju koji je povod za ovaj esej – radi se o kulturno-industrijskom redizajniranju i rebrandiranju istinski revolucionarnog antifašističkog i anti-kapitalističkog pokreta jugoslavenskih partizana – to je bjelodano.

Postavimo li ovaj problem u kontekst današnje Bosne i Hercegovine – nejake države s upitnom budućnošću i stravično razorenim društvom, zemlju zarobljenu tragičnom etnopolitičkom i kleronacionalističkom zbiljom, izmanipuliranu vjerskim konzervativizmima i prijetecim dogmama, a pritom "do koske" opljačkanu u kriminogenim privatizacijskim procesima tzv. tranzicije pod egidom ranokapitalističke neminovnosti "prvobitne akumulacije kapitala" – potom je lako uplesti se u zamku privida da se izlaz "iz mračnog tunela" nalazi, ni više ni manje, u setu vrijednosti liberalno-gradanske kapitalističke demokracije (a toj agendi neupitno pripadaju i prakse kulturnih kreativnih industrija) koja se upravo kao model raspada u svojim središtima i pred našim očima. Možda je upravo očajno stanje u BiH i jedan od razloga što se ne može (ne želi?) uvidjeti da je "svjetlo nade" na izlazu iz tunela zapravo vlak bez voznog reda koji punom brzinom juri prema nama.

Privedimo ovaj kraći esej kraju s pitanjem o Muzeju AVNOJ-a u Bihaću u kojemu i u no-

vome, obnovljenome izdanju sa središnjega zida upečatljivo blješti – znakovito nas interpelirajući – vječni natpis/slogan/poklič "Smrt fašizmu, sloboda narodu!". Što takav objekt može ili treba biti u ovome novom vremenu, čemu i kome on može poslužiti, e da bi ostao vjeran tragu svoje vlastite historije? Za odgovore ne trebamo otići daleko, dovoljno je možda pogledati "za susjedov plot" i vidjeti što su uspjeli napraviti u Šibeniku s tamošnjim, prošle godine otvorenim, muzejom antifašizma, službeno nazvanim Muzej pobjede i oslobođenja Dalmacije. Radi se o višestruko važnoj instituciji, mjestu koje ne samo da pronosi istinu o karakteru narodnooslobodilačke partizanske borbe u II. svjetskom ratu s naglaskom na regionalni kontekst Dalmacije i kao takav važan je korektiv današnjim povijesno-revizionističkim narativima u Hrvatskoj i regiji, već je istovremeno i faktor otvorene konfrontacije s aktualnim trendovima neonacizma i neofašizma. To je ponajviše došlo do izražaja u januaru 2017. kada je ravnatelj srednje Tehničke škole u Šibeniku zabranio postavljanje šest panoa s fotografijama iz II. svjetskog rata u sklopu izložbe "Anna Frank – povijest za sadašnjost" jer su, prema ravnateljevoj interpretaciji i mišljenju, partizani na njima prikazani "kao cvijeće", za razliku od ustaša koji su portretirani kao zločinci koji su klali Židove i izgladnjivali djecu. Tu nastupa spomenuti Muzej pobjede i oslobođenja Dalmacije koji vrlo brzo nakon ravnateljeve skandalozne odluke udomljuje "sporne" panoe i omogućuje posjetiteljima da ih ipak vide. Muzej pobjede i oslobođenja Dalmacije u Šibeniku kao inspiracija i poticaj radu Muzeja AVNOJ-a u Bihaću! Moto za kraj: učiti iz vlastite prošlosti u originalnosti njezine dijakronije i historijske dijalektike – "uvijek historizirati", čuveni je napatuk Fredrica Jamesona na tragu Bertolta Brechta, a na našim prostorima vjerno ga slijedi Boris Buden – te ju koristiti kao upotrebljivu alatku za pozicioniranje spram izazova sadašnjosti i budućnosti.

"Bihać ima ono što ni Sarajevo nema! A to je gradsku galeriju u centru grada."

Damir Nikšić

Gradska Galerija Bihać, 2017.

Video; 2:43

<https://youtu.be/wqfLP03UCI>

Dinko Hošić

Bez naziva, 2016.

Fotografija

Una – politički kapital

ALMA MIDŽIĆ

Primjer bihaćkog Udruženja ABC i njihove borbe za vlast na općinskom nivou pokazao je kako je moguće iz borbe za zajedničko dobro, u ovome slučaju protiv gradnje hidrocentrala na Uni i Uncu, izvući politički kapital.

Zajednička dobra predstavljaju pristup koji artikuliše veoma staru ideju – da bogatstva pripadaju svima nama i da resursi zajednice zahtijevaju aktivnu zaštitu i upravljanje kako bismo svi mogli imati koristi od njih. Ako se zajednička dobra posmatraju kao politički koncept, otvaraju se mogućnosti za definisanje novih načina participacije, otvara se prostor za djelovanje koji se nalazi izvan tržišta, domaćinstva i države. Ovakav stav ne isključuje borbu za postojeća dobra, naročito ona koja su na udaru zahtjeva za privatizaciju, niti lobiranje prema državi s ciljem dobijanja njene podrške u vidu zakonskih i političkih rješenja ili borbu za vlast na izborima. Primjer bihaćkog Udruženja ABC i njihove borbe za vlast na općinskom nivou pokazao je kako je moguće iz borbe za zajedničko dobro, u ovome slučaju protiv gradnje hidrocentrala na Uni i Uncu, izvući politički kapital. Treba spomenuti da su na kartu boraca za Unu igrali i isti oni SDP-ovci čiji su članovi dotad vrijedno šutali ili glasali za HC, te Naša stranka, čiji se kandidati, za razliku od kandidata iz Udruženja ABC, nikad nisu direktno uključili u borbu za odbranu Une. Nažalost, za ABC se ne može reći da je uspjela proći, takoreći, organsku transformaciju iz aktivističke u autentičnu lokalnu političku organizaciju poput stranke Srđ je grad, koja je nastala iz građanske inicijative Srđ je naš. Ova inicijativa stanovnika Dubrovnika i okolice nastala je kao odgovor na projekat brutalne apartmanizacije Srđa, platoa iznad grada, a pod krinkom terena za golf. Stanovnici su željeli da prostor bude planiran za

njihove potrebe, pošto je to jedini pravac u kom se grad može širiti, a ne podređen turističkoj ponudi i investitorovim prohtjevima. S obzirom na dugogodišnje iskustvo borbe za javno dobro, javne prostore i resurse odlučili su pokušati izaći na izbore kao kandidacijska lista grupe birača Srđ je grad. Neki od principa na kojima se temelji političko djelovanje KLGB Srđ je Grad su horizontalnost, solidarnost, ravnopravnost vlasti, struke, građana, itd. Mnogi nisu smatrali da je to pravi način, ali se vremenom pokazalo korisnim imati nekog i u formalnim političkim strukturama ko će voditi bitku i na tom polju.

Udruženje ABC je jedna od organizacija i pojedinaca uključenih u borbu protiv gradnje hidrocentrala. Njihove aktivnosti se značajnim dijelom temelje na medijskom praćenju situacije putem istoimenog portala ABC.ba čime su uspjeli privući pažnju ne samo na ovaj problem nego i na svoje djelovanje, što se pokazalo kao strategija itekako korisna za predizbornu kampanju, obzirom da su Una i hidrocentrale bile neke od najznačajnijih predizbornih tema. Članovi udruženja su se kandidovali ispred nove stranke, Građanskog saveza, čiji je predsjednik na državnom nivou Reuf Bajrović jedan od poznatih političkih “prevrtljivaca”. Njegova socijaldemokratska trakavica počela je članstvom u SDP-u u kojem uglavnom nije uspio udovoljiti svojim ambicijama, a nastavila se kratkim boravkom na vodećim pozicijama u DF-u da bi nakon nekog nedokumentovanog „dobijanja po prstima“, što je stara vještina Željka Komšića, napustio DF i zajedno sa svojim

Bihać

vjernim drugom s kojim je prešao cijeli ovaj put, Emirom Suljagićem, osnovao GS. Kako u njihovom statutu stoji, ovo je stranka građana i građanki države Bosne i Hercegovine i politička stranka građanske ljevice zasnovana na anti-fašizmu, sekularizmu, atlanticizmu, jednakim mogućnostima za sve građane, socijalnoj pravdi i održivom razvoju. Dok ovo zvuči prihvatljivo, barem većini onih koji naginju vrijednostima lijevog političkog spektra, lako je ovdje vidjeti tek etikete, ukoliko znamo da stranku vode dva politička veterana za koja bi se teško moglo reći šta tačno smatraju održivim razvojem. Treba se prisjetiti da je 2015. godine Reuf Bajrović kratko bio DF-ov ministar energetike, rudarstva i industrije pri Vladi FBiH te da mu je prioritet bio da dobije Shell, kao dugoročnog ulagača, inače poznatog po mnogobrojnim ekološkim incidentima. Velika je mogućnost da će prioritet ove stranke biti samo interesi centrale. Vrlo je vjerovatno da su upravo kandidati iz Udruženja ABC donijeli akumulirani politički kapital GS-u te značajan broj glasova i relativno dominantno mjesto u vladajućoj koaliciji. Međutim, GS-ov baner ih je ponajviše spriječio da postanu istinska lokalna, bihaćka, politička opcija koja bi ponudila i neki novi model političkog udruživanja i djelovanja. Na nastojanje da se zamaskira ovaj teret upućuje činjenica da tokom predizborne kampanje nije bilo jasno da je Građanski savez zapravo nova politička partija, a ne savez građana iz Bihaća.

Uprkos navedenim otežavajućim okolnostima, prvih nekoliko mjeseci nove vlasti donijelo je nekoliko malih, ali značajnih promjena. S ciljem racionalizacije troškova i uključenja javnosti u rad gradskoga vijeća gradska uprava Bihaća je odlučila sve materijale sa sjednica učiniti dostupnim na internet stranici grada Bihaća. Gradonačelnik redovno organizuje sastanke s predstavnicima struke i zainteresiranim stranama iz određenih oblasti, poput sastanka na kojem su bihaćki arhitekti i projektanti razgovarali o urbanizmu i bespravnoj gradnji. U tom je smislu odluka o rušenju dva nelegalno izgrađena sprata zgrade u centru Bihaća kojem je izgled stare jezgre u arhitektonskom smislu trajno narušen, bila još jedna mjera za pozdraviti kao beskompromisni odnos spram investitora koji ne poštuju zakone i procedure. Svakako najvažniji potez je uvođenje novog mehanizma direktne komunikacije gradonačelnika i građana – otvoreni sastanci, pitajte gradonačelnika. Do sada su u Muzeju AVNOJ-a održana tri ovakva sastanka na kojem su svi zainteresovani mogli direktno pitati svoga gradonačelnika sve što ih zanima kada je u pitanju rad gradske uprave Bihaća i bihaćkih javnih preduzeća i ustanova.

Jasno je da je trnovit put pred bihaćkim ogranakom GS-a i tek će vrijeme pokazati o koliko se snažnoj organizaciji radi i da li je ona u stanju (i da li je zainteresovana) da nešto značajno i strukturno mijenja u Bihaću. Sigurno je jedno – ukoliko ne uspiju održati obećanja data u toku predizborne kampanje birači će ih kazniti oštri-

je nego njihove prethodnike jer je razočarenje uvijek veće kada se glasa "za promjene". Može se reći da su ostvarili značajan uspjeh osvojivši poziciju gradonačelnika i 5 mjesta u gradskom vijeću u poređenju sa strankama koje imaju mnogo više iskustva i sredstava. Obzirom na koaliционе partnere (DF, SDP, A-SDA) i "opoziciju" (SDA i SBB) itekako će biti izazov vladati. Ulazak u institucije je jedno, ali glavno pitanje je kako praviti političke kompromise koji nisu kompromitujući? Ostaje nejasno i koliko je GS u Bihaću progresivan? Iako se trude implementirati nove mehanizme, pitanje je da li je to dovoljno? Iako bihaćki ogranak GS-a crpi ideje i određena znanja iz svoje veze sa civilnim društvom putem Udruženja ABC, već su i sami uvidjeli da se stvari iz aktivizma ne prelijevaju tako lako u političku arenu.

Pozivajući se na Bolivijsko iskustvo, Pablo Solon, analitičar i istraživač, naglašava da ne vjeruje onima koji govore da ih dolazak na vlast ne promijeni jer se proces transformacije uvijek desi i on je generalno konzervativan – jednostavno, u toj političkoj igri uvijek više mislite o menadžmentu i izvodivosti te je zato potrebna kontra moć u obliku nezavisnih društvenih pokreta kako nas ne bi zarobila logika državne moći. GS i ABC u Bihaću sada se nalaze pred istim izazovom. Ukoliko se sudi po vodstvu, logika državne moći o kojoj Solon govori već je samljela kosti GS-ovih vođa. Pitanje za ABC je da li ono može biti ova kontra moć?

Modernizacija odlaganja otpada u Bihaću

ALEKSANDER JANDRIĆ

U Bihaću nedostaju podaci o ukupnoj količini otpada koji nastaje u okviru zone odgovornosti lokalnog preduzeća odgovornog za otpad, kao i podaci o sezonskim promjenama u količini i sastavu otpada. Nadalje, nije poznat udio i sastav privrednoga otpada u ukupnoj količini nastalog otpada na području grada Bihaća, kao i već navedeni podaci o kvaliteti otpada.

U Bihaću se nije promijenio način deponovanja još od 80-tih godina prošloga stoljeća i krajnje je vrijeme za modernizaciju ovoga sektora. Zbog cijelog spleta okolnosti uzrokovanih perifernim političkim položajem Bihaća u SFRJ, zatim ratnim i postratnim događanjima, ovaj značajan društveni aspekt je u lokalnome kontekstu već decenijama sistematski zapostavljan. Za to je vrijeme deponovanje komunalnog otpada u zemljama Europske Unije prolazilo kroz nekoliko značajnih razvojnih promjena da bi se dosegnoo trenutni stepen razvoja koji odlikuje visoka efikasnost recikliranja, relativno mala količina otpada koji završava na deponiji uz generalno zadovoljavajuće sanitarno-ekološke uslove.

Deponovanje otpada predstavlja kompleksan problem zbog toga što deponija kao objekat predstavlja tek jedan od tri fundamentalna aspekta koji čine osnovu ovoga problema – kvalitet sastava otpada koji se namjerava deponovati, prilagođenost lokaliteta za tip i veličinu predviđene deponije i, tek na kraju, sam objekat deponije.

Kvaliteta otpada podrazumijeva i ovisi od vrste prikupljanja otpada – npr. da li postoji sistem razdvajanja otpada, zatim od niza deskriptivnih parametara kao što su postotak organske tvari, vlažnost, ukupna količina teških metala, i sl. Tu već dolaze do izražaja suštinski nedostaci trenutnoga sistema upravljanja otpadom u Bihaću. Naime, u Bihaću nedostaju podaci o ukupnoj količini otpada koji nastaje u okviru zone odgovornosti lokalnog preduzeća odgovornog za otpad, kao i podaci o sezonskim promjenama u količini i sastavu otpada. Nadalje, nije poznat udio i sastav privrednoga otpada u ukupnoj količini nastalog otpada na području grada Bihaća, kao i već navedeni podaci o kvaliteti otpada. Pojednostavljeno rečeno, trenutno nije poznat sastav niti količina otpada koji nastaje na području Bihaća.

Pitanje lokaliteta za izgradnju deponije uvijek je i svuda u svijetu jedno od najosjetljivijih pitanja.

Prije svega zato što niko od građana ne želi deponiju u blizini svog naselja. Ovaj fenomen je već odavno poznat u znanstvenoj literaturi kao *Not in my back yard* (Ne u moje dvorištu) i vrijedi za čitav niz novih kolektivnih, javnih i zajedničkih projekata, a ne samo za upravljanje otpadom. Međutim, u Bihaću poziv na dodatni oprez predstavlja i rijeka Una gdje očuvanje njene čistoće, ljepote i uloge u ekosistemu, predstavlja definitivno najviši prioritet. Usprkos svemu tome, ukoliko se problemu deponovanja otpada pristupi profesionalno i s jasno definiranim ciljevima, mnogi aspekti ovoga problema, npr. neugodan miris, rizik za kontaminacije podzemnih voda, i brojni drugi, mogu biti riješeni na indirektan način kroz održavanje standarda kvalitete i sastava otpada.

Za razliku od ostalih do sada spomenutih aspekata, izgradnja samoga objekta deponije i uslovi, a koji trenutno vladaju u Bihaću, više su problem investicijske prirode nego tehnološke. Tehnologija izgradnje takvih objekata izrazito je standardizirana i slijedeći pravne propise i praksu Evropske Unije, malo je prostora za moguće prilagodbe i izmjene. S druge strane, izgradnja deponije zahtijeva visoke materijalne troškove, što znači da je potrebno u relativno kratkom roku obezbijediti visoka finansijska sredstva. Ovakav vid javnoga investiranja je politički i praktično najteže izvodiv. Dosadašnje iskustvo pokazuje da se problemi ovoga tipa, nažalost, ne rješavaju prije nego što eskaliraju, tj. rješavaju se tek kada normalno funkcioniranje društva postane direktno ugroženo.

Razvijanje upravljanja otpadom po mjeri Bihaća

Evropska Unija je bitan faktor i parametar po pitanju promišljanja, organizacije i implementacije odlaganja otpada u Bihaću, i to iz dva razloga. Prvo, zakonodavstvo i standardi Evropske Unije u vezi s prerađom i odlaganjem komunalnog otpada

su trenutno najbolji u svijetu, tako da postoje određeni aspekti i rješenja koja bi bila praktična za aktuelne probleme lokalne sredine. Međutim, to ne znači da trebamo pokušavati direktno implementirati najuspješnije modele iz Švedske ili Njemačke zato što su to zemlje izrazito visokoga životnog standarda i susreću se s drugačijim problemima nego što je to slučaj u Bihaću. Prilikom planiranja projekata u vezi sa upravljanjem otpadom u Bihaću, iskustva iz Slovenije, Hrvatske, Rumunije ili Poljske, pozitivna su i puno korisnija jer se te zemlje nalaze u nama sličnijoj društvenoj i ekonomskoj situaciji. Drugi razlog je financiranje kapitalnih projekata u domenu upravljanja otpadom. Pristup određenom dijelu Evropskih investicijskih fondova, koji je moguć već u periodu pristupnih pregovora, mogao bi se iskoristiti za rješavanje ovoga problema.

S obzirom na veliku površinu i relativno nisku gustinu naseljenosti bihačkog područja, model upravljanja otpadom koji bi bio ekonomski i ekološki prihvatljiv podrazumijeva razdvajanje otpada u domaćinstvima, izgradnju reciklažnih dvorišta i tzv. "ekoloških otoka" te prilagođeni plan odvoza smeća. Navedeni prijedlozi podrazumijevaju također i određene organizacijske izazove - nekoliko kanti za smeće u domaćinstvima umjesto jedne kao što je to do sada bio slučaj, transport specifičnih vrsta otpada (npr. staklo) do ekoloških otoka u Bihaću i općenito rjeđa odvožnja ostalog

otpada u prigradskim naseljima. Potrebno je shvatiti da je prikupljanje i odlaganje otpada uslužna djelatnost gdje se dodatni komfor, npr. frekvencija odvoza smeća ili udaljenost do najbližeg reciklažnog dvorišta, također dodatno naplaćuju.

Otpad je problem kad...

Otpad postaje problem onda kada se stvari kojih se građani žele riješiti, tj. odbaciti, vraćaju u svakodnevnicu na način da ugrožavaju zdravlje, da ugrožavaju podzemne vode ili rijeke ili su jednostavno estetski problem. S druge strane otpad je i potencijalni resurs od kojeg je moguće proizvesti nove materijale, energiju, kompost i brojne druge proizvode. Upravljanje otpadom je sposobnost stvaranja dodatne vrijednosti iz nečega što je jednom bilo smeće.

Otpad je zanimljiva društvena pojava i odražava neke vrlo bitne aspekte društva. Ukoliko je sve kako treba, šira javnost neće biti ni svjesna logističkih i tehnoloških napora koji su uloženi u nesmetano funkcionisanje prikupljanja i odlaganja otpada. S druge strane ako stvari

ne funkcioniraju, vrlo brzo dolazi do ekološke katastrofe i pitanje smeća postaje društvena tema broj jedan. Izvjesno je da će u budućnosti otpada biti sve više i da će lokalne zajednice morati podići efikasnost u rješavanju ovog problema na jedan viši nivo. Ukoliko se ne želi eskalacija ovoga problema potrebno je suočiti se s nekim bitnim pitanjima na individualnom i kolektivnom planu. Postoji svijest da današnja situacija gospodarenja otpadom nije primjerena vremenu i novonastalim potrebama. Ipak ostaje neizvjesno da li će društvena zajednica prihvatiti ovu temu kao permanentnu zadaću, važniju od privremenih, pojedinačnih interesa i kada će se uspostaviti društvene strukture, kompetentne za rješavanje ovog složenog problema?

Mo
ocli
otpr
Bil

